

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม

รายงานสรุปผลการดำเนินงาน

โครงการเมธีวิจัยอาวุโส

ของอาจารย์ศรีศักร วาลิโกดม

ข้าพเจ้าให้ความหมายคำว่า "วิจัย" ในการดำเนินงานตามโครงการวิจัยของเมธีวิจัยอาวุโสว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ให้ได้ข้อเท็จจริงและความรู้ใหม่ๆ ที่จะนำมาเผยแพร่ และการศึกษาอบรมเพื่อสร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ขึ้นมา ความมุ่งหมายและขอบเขตของการวิจัยของโครงการก็คือการสร้างความรู้ทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม โดยใช้วิธีการทางโบราณคดี (archaeological past) กับชาติวงศ์วรรณา (ethnographical present) เป็นสำคัญ ข้าพเจ้าเริ่มต้นกระบวนการเรียนรู้จากสิ่งที่เป็นเนื้อหาและประสบการณ์ โดยไม่ใช่แนวคิดและทฤษฎีที่รับรู้มาเป็น **ตัวตั้ง** หากเป็น **ตัวตาม** ในการวิเคราะห์และตีความ ทำให้ได้พบข้อมูลใหม่ๆ ที่นำมาสร้างเป็นความรู้ใหม่ที่ทำให้เกิดความคิดใหม่ ความเข้าใจใหม่ โดยเฉพาะแนวคิดและวิธีการใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้เป็นรูปธรรมขึ้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า ผลการดำเนินการค้นคว้าวิจัยและสร้างนักวิชาการรุ่นใหม่นั้น ทำให้เกิดความรู้แนวคิด ทฤษฎีและวิธีการในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขึ้น และแพร่หลายด้วยการนำไปสอนอบรมแก่คนรุ่นใหม่ รวมทั้งการนำไปใช้ในการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาทางสังคม-วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตามท้องถิ่นแก่คนทั่วไปในท้องถิ่นที่เป็นชาวบ้านชาวเมือง นักเรียนนักศึกษา โดยเฉพาะนักศึกษาปริญญาโท และเอก

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตามแนวคิดและวิธีการและประสบการณ์ที่ได้พัฒนาขึ้นนั้น ประกอบด้วยประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมที่เน้นอดีตที่ห่างไกลของบ้านเมืองและดินแดนจากหลักฐานทางโบราณคดี อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์โบราณคดีกับประวัติศาสตร์สังคมที่เน้นอดีตของผู้คนที่อยู่รวมกันมาจนปัจจุบันนี้ ในท้องถิ่นต่างๆ จากหลักฐานทางชาติพันธุ์วรรณา

ประโยชน์ของการนำผลงานของโครงการนี้ ก็คือสามารถนำไปใช้ในการอบรมครู และการสร้างหลักฐานการศึกษาท้องถิ่นให้แก่ชาวบ้านและโรงเรียน รวมทั้งสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องได้ แต่ที่ทำกันเป็นรูปธรรมขณะนี้ก็คือ นำไปใช้ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพราะเรื่องราวทางประวัติศาสตร์นั้นสามารถอธิบายความหมายของสิ่งของที่จัดแสดง รวมทั้งการสร้างเนื้อหาขึ้นพิมพ์เผยแพร่ด้วย

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ได้นำความรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไปใช้ในการจัดตั้งที่แล้วมา ได้แก่

๑. พิพิธภัณฑ์วัดม่วง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี เป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านตัวอย่างที่กระตุ้นความสำนึกของชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตามมามากมายหลายแห่ง
๒. พิพิธภัณฑ์เมืองวัดศรีโคมคำ (วัดพระเจ้าตนหลวง) จังหวัดพะเยา

๓. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเขาเยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
๔. พิพิธภัณฑ์วัดจันเสน อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์
๕. พิพิธภัณฑ์วัดหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

ในขณะนี้ความรู้ แนวคิด และวิธีการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็ได้ถูกนำไปใช้ในการเรียนการสอน นักศึกษาปริญญาโท-เอกในวิชาวัฒนธรรมศึกษาและไทยศึกษา ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่ได้เชิญข้าพเจ้าไปบรรยาย รวมทั้งได้นำไปอบรมชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ อีกด้วย

ผลงานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ผลงานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นส่วนใหญ่จะตีพิมพ์ในวารสารเมืองโบราณ วารสารศิลปวัฒนธรรม นิตยสารอื่นๆ ในรูปแบบของบทความ และรวมถึงการตีพิมพ์เป็นเล่มมากมาย อาทิเช่น

- ✓ **วัฒนธรรมปลาแดก : การประชุมสัมมนาวิชาการโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. เรื่องวัฒนธรรมปลาแดก** (2541 : สกลนคร) เอกสารการประชุมทางวิชาการ การประชุมสัมมนาวิชาการโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. เรื่อง "วัฒนธรรมปลาแดก" จัดโดย ศรีศักร วัลลิโภดม, จารุวรรณ ธรรมวัตร และ สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดสกลนคร วันที่ 3-4 ธันวาคม 2541 ณ โรงแรมสกลแกรนด์พาเลซ จ.สกลนคร.ปลาหมัก -- แ่งสังคม -- ไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) พฤติกรรมการบริโภค -- ไทย (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)
- ✓ **จันเสน : พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแห่งแรกในลุ่มลพบุรี-ป่าสัก**
ทัศนะนอกกริต สังคม-วัฒนธรรม กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ 2543
เหล็กโลหะปฏิวัติ เมื่อ 2,500 ปีมาแล้ว: ยุคเหล็กในประเทศไทย: พัฒนาการทางเทคโนโลยีและสังคม
กรุงเทพฯ : มติชน 2548
- ✓ **ประวัติศาสตร์โบราณคดี : เมืองอุททอง**
กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ 2549
- ✓ **คู่มืออุกคิต: ความหมายของภูมิวัฒนธรรม การศึกษาจากภายในและสำนึกในท้องถิ่น**
กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ 2551

รางวัลผลงานวิชาการ ศรีศักร วัลลิโภดม (ไทย) นักมานุษยวิทยา นักโบราณคดี

รองศาสตราจารย์ศรีศักร จัดว่าเป็นหนึ่งในนักมานุษยวิทยาและนักโบราณคดีชั้นนำของประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ได้ใช้ความเชี่ยวชาญในด้านมานุษยวิทยา โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และขนบธรรมเนียมความเชื่อพื้นบ้าน มาผสมผสานเข้าด้วยกันแล้วคิดค้นเป็นแนวประวัติศาสตร์แบบท้องถิ่น ซึ่งเป็นอีกมุมมองหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทยที่ไม่เคยมีมาก่อน แนวคิดนี้ได้แทนที่ทัศนคติเดิมๆ ที่มุ่งเน้นแต่การบันทึกเหตุการณ์ของประเทศและราชวงศ์ตามลำดับเวลาการเกิด

ผลงานของ รศ.ศรีศักรที่มีต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์ของไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงเป็นที่น่ายกย่องอย่างยิ่ง

ผลงานที่แพร่หลายออกไปนี้ เป็นเหตุให้ข้าพเจ้าซึ่งถือเป็นคนไทยคนที่ ๕ ได้รับรางวัล Asian cultural Prize (รางวัลวัฒนธรรมแห่งเอเชียฟูกูโอกะ) ที่นครฟูกูโอกะประเทศญี่ปุ่นในปี พ.ศ.๒๕๕๐ เป็นรางวัลที่เมืองฟูกูโอกะประเทศญี่ปุ่น มอบให้แก่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะผลงานที่จรรโลงและสร้างสรรค์ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชีย ก่อให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรมเอเชีย และส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ระหว่างคนกลุ่มต่างๆในภูมิภาค ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้้นำความแนวคิดและวิธีการนี้ไปเสนอในที่ประชุมสัมมนาด้วย

.....

ผลงานของการสร้างคณะวิจัย

อาจารย์สพพันธุ์ เพชรคำ	อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏ สกลนคร
ผลงาน	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม *งานศึกษา “ปากยาม : หมู่บ้านประมงในลุ่มน้ำสงคราม” โครงการ เมธีวิจัยอาวุโส สกว. รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม พ.ศ.๒๕๕๐ *งานศึกษา “วัฒนธรรมปลาแดกในชุมชนลุ่มน้ำหนองหาน : ศึกษา หมู่บ้านโพนบก อำเภอโพนนาแก้ว จังหวัดสกลนคร” ในโครงการ “วัฒนธรรมปลาแดก” เมธีวิจัยอาวุโส สกว. รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม พ.ศ. ๒๕๕๑
อาจารย์วีรวัฒน์ วงศ์ศุภไทย	ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนชุมชนวัดจันทน์กะพ้อ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี
ผลงาน	การศึกษามหาบัณฑิต คณะศึกษาศาสตร์ เอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตบางเขน พ.ศ.๒๕๑๙ *งานเขียนเกี่ยวกับท้องถิ่นปทุมธานีตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๒๑-ปัจจุบัน เช่น สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง, เอกลักษณ์-ภูมิปัญญาจังหวัด ปทุมธานี, ของดีเมืองปทุม, ศิลปกรรมและแหล่งท่องเที่ยวจังหวัด ปทุมธานี ฯลฯ *ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาวรรณกรรมพื้นบ้านจังหวัด ปทุมธานี ของสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๕๓
เบญจรัชต์ เมืองไทย	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา ๒๕๕๔.
ผลงาน	*งานศึกษาเรื่อง “พ่อปู่ศรีราชา : บทบาทของความเชื่อกับการบูรณา การทางสังคมในชุมชนยี่สาร” โครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม พ.ศ.๒๕๕๐ *วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิตเรื่อง “พิธีทรงเจ้า : พิธีกรรมกับโครงสร้าง สังคมที่หนองขาว”
อาจารย์สุรเดช ปรีโต	ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนดำนม่วงคำ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัด สกลนคร
	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
	*งานศึกษาเรื่อง “วัฒนธรรมปลาแดกในชุมชนที่ราบเชิงภูพาน : ศึกษา หมู่บ้านหนองบัว อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร” ในโครงการ “วัฒนธรรมปลาแดก” เมธีวิจัยอาวุโส สกว. รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม พ.ศ. ๒๕๕๑
	*งานศึกษาเรื่อง “พิธีกรรมหมอลำบ้านหนองบัว อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร”

- **บทความ จันเสน : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในลุ่มลพบุรี-ป่าสัก**
ทัศนะนอกกริต สังคม-วัฒนธรรมในวิถีการอนุรักษ์ กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ 2543

- **พิธีทรงเจ้ากับสำนึกท้องถิ่นที่หนองขาว**
ผลงานของคณะวิจัย : เบญจรัชต์ เมืองไทย

- **กลุ่มชาติพันธุ์มอญสามโคก**
ผลงานของคณะวิจัย : วีรวัฒน์ วงศ์สุปไทย

จับเสน: พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นแห่งแรกในลุ่มลพบุรี-ป่าสัก

การสิ้นสุดของสงครามเย็นและการจัดระเบียบโลกใหม่ให้เป็นหนึ่งเดียว ที่เรียกว่า “โลกาภิวัตน์” (Globalization) นั้น เป็นอันตรายต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีในสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะแก่นแท้ของโลกาภิวัตน์ คือระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีที่เป็นวัตถุนิยม ซึ่งกำลังปรับเปลี่ยนสังคมชาวนาแต่ดั้งเดิมของไทยให้กลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมใหม่ (NICS) นับเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพจากการทำนาในที่ลุ่มและการตั้งถิ่นฐานอยู่ตามริมน้ำลำคลองมาเป็นการบุกเบิกที่สูงและป่าเขาซึ่งแต่เดิมเป็นที่สาธารณะ ให้เป็นแหล่งเกษตรอุตสาหกรรมพืชไร่ซึ่งใช้เครื่องจักรกลในการเพาะปลูก

ยิ่งกว่านั้น ก็เกิดโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่ขึ้นเป็นดอกเห็ด จนกล่าวได้ว่าภาพที่เคยสงบราบรื่นของสังคมชนบทแต่เดิมนั้นหายไปอย่างรวดเร็ว ทุกวันนี้แทบไม่เห็นวัวควายและป่าเขาแต่กลับแลเห็นถนนลาดยางคอนกรีตเชื่อมกันน้ำ และแทรกเตอร์รถไถ ตลอดจนสิบล้อใหญ่ๆ ขึ้นมาแทน

ในสังคมชาวนาแต่เดิมนั้นที่สูงแลป่าเขาคือที่สาธารณะ มักเป็นที่ก่อสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และสถานที่ทางราชการ เช่น วัดและวัง หรือไม่ก็เป็นแหล่งฝังศพหรือทำพิธีศพของชุมชน จึงนับได้ว่าเป็นแหล่งที่มีหลักฐานทางโบราณคดีโดยธรรมชาติ มักเป็นสถานที่ซึ่งชาวบ้านรู้จักและคุ้นเคยเป็นอย่างดี สมัยก่อนโบราณสถานเหล่านี้เป็นของศักดิ์สิทธิ์ ไม่ใคร่มีใครไปแตะต้อง แต่เมื่อการค้าของเกวาระบาด ความศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ก็หมดไป ชาวบ้านกลายเป็นคนร้ายเสียเอง เป็นเครื่องมือของนักค้าของเก่าและนายทุน เทียวขุดค้นหาของเก่าไปทั่วทุกหนแห่ง จนอาจกล่าวได้ว่าแทบไม่มีที่ไหนเหลืออยู่เลยก็ได้

การทำลายล้างโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีได้รับการกระตุ้นเป็นอย่างมากจากการทำพืชไร่ในระบบเกษตรอุตสาหกรรม การสร้างโรงงานอุตสาหกรรม ถนนเชิงพลังไฟฟ้า และการชลประทานเพราะเป็นการรุกกล้าที่สูงและป่าเขาโดยตรง การทำลายอย่างรวดเร็วนี้ทำให้การอนุรักษ์การสำรวจขุดค้น และการศึกษาทางวิชาการของหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องของบรรดานักวิชาการที่สนใจตามไม่ทัน แม้แต่การที่จะหาแหล่งโบราณคดีที่สมบูรณ์เพียงหนึ่งหรือสองแห่งเพื่อทำการขุดค้นอย่างมีระบบ เพื่อให้เป็นรากฐานที่จะควบคุมข้อมูลและความรู้ในท้องถิ่นแต่ละแห่ง

ยิ่งไปกว่านั้น การรวมอำนาจในการดูแลอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีไว้ ณ ส่วนกลาง คือที่กรมศิลปากรที่มีมาแต่เดิมนั้นก็นับว่าไม่ทันสมัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่มีกำลังคนและศักยภาพของความสนใจพอเพียงที่จะให้แก่โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่มากมาย และหลากหลาย จะเห็นได้ว่าบรรดาแหล่งโบราณคดีที่มีการขุดค้นและสำรวจกันแล้วเป็นจำนวนมากได้ถูกละเลยและทอดทิ้งให้เสื่อมสูญไปบางแห่ง เคยเป็นซากพระสถูปที่ตั้งงามกลับเหลือเพียงแค่เป็นกองอิฐ

เท่านั้น แหล่งขุดค้นหลายแห่งถูกกลบไปหลังจากขุดค้นและนำหลักฐานข้อมูลไปไว้ที่กรมศิลปากรแล้ว แต่ข้อมูลหลักฐานเหล่านั้นก็หาได้รับการวิเคราะห์และวิจัยตามหลักการทางโบราณคดีไม่ กลับถูกดองทับถมไว้จนไม่อาจแม้จะนำเอากลับมาประกอบการเขียนรายงานเบื้องต้นได้ด้วยซ้ำ

เมืองจันเสนนับเนื่องเป็นแหล่งโบราณคดีอีกแห่งหนึ่งที่ถูกละเลยภายหลังจากการขุดค้นทางโบราณคดีแล้ว และถูกเก็บดองในเรื่องข้อมูลและหลักฐานที่พบโดยนักโบราณคดีไทยมานานเกือบสามทศวรรษ แหล่งโบราณคดีแห่งนี้ถูกค้นพบจากการตรวจภาพถ่ายทางอากาศโดยนิจ วิทยะธีระนันท์ อดีตผู้อำนวยการสำนักงานผังเมือง กระทรวงมหาดไทย แต่ครั้งยังดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองผังเมืองเมื่อราวสามสิบปีมาแล้ว นิจได้เกณฑ์สมัครพรรคพวกทั้งไทยและเทศออกไปสำรวจและตีพิมพ์ผลการสำรวจในหน้าหนังสือพิมพ์จนเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายไปถึงต่างประเทศเป็นที่สนใจของนักโบราณคดีอเมริกันจากมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย จึงได้ขอเข้ามาทำการขุดค้นทางโบราณคดีต่อทางกรมศิลปากร ทางกรมศิลปากรก็ไม่ขัดข้อง พร้อมทั้งได้ส่งนักโบราณคดีเดินทางไปร่วมงานด้วย ผลการขุดค้นพบว่า จันเสนเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของลุ่มน้ำเจ้าพระยาชีกตะวันตก นายยอร์ช เอมเดล และนายเบนเนท บรอนสัน นักโบราณคดีอเมริกันได้สรุปไว้สนรายงานการขุดค้นที่ทำอย่างมีระบบว่า ความสำคัญของการขุดค้นทางโบราณคดีที่จันเสน คือเป็นการขุดค้นชั้นดินที่สามารถทราบความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ตั้งแต่ระยะเวลาเริ่มต้นจนถึงเวลาสิ้นสุดเลยทีเดียว จึงแตกต่างจากการรับรู้ในหมู่คนไทย ที่มักให้ความสำคัญต่อจันเสนเพียงแค่เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ หรือ ๑๒ เท่านั้น เพราะจากภาพถ่ายทางอากาศที่มีร่องรอยคูน้ำคันดินล้อมรอบ หรือบรรดาโบราณวัตถุที่พบในเมือง อันได้แก่ ชิ้นส่วนธรรมจักรตุ๊กตารูปคนจุลึง รูปคชลักษณ์และกุเวรตลอดจนลูกปัดและเศษภาชนะดินเผาต่างๆ ล้วนนับเนื่องเป็นของในสมัยทวารวดีทั้งสิ้น ซึ่งเท่ากับรับรู้ข้อมูลและหลักฐานเพียงชั่วสมัยเดียว ไม่เพียงพอที่จะศึกษาวิจัยให้แลเห็นพัฒนาการของบ้านเมืองและรัฐอย่างสืบเนื่องได้

ข้อมูลและหลักฐานจากจันเสนที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่เป็นระบบดังกล่าวนี้ ยังได้ถูกนำไปใช้ในการศึกษารูปแบบเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างจันเสนกับแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ทั้งในลุ่มน้ำเจ้าพระยาและในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดจนปากแม่น้ำโขง เพื่อให้แลเห็นความสัมพันธ์ของเมืองและรัฐต่างๆ ที่ร่วมสมัยเดียวกันได้ด้วย นักวิชาการที่ดูเหมือนจะนำข้อมูล และหลักฐานของจันเสนไปใช้มากในการค้นคว้าเกี่ยวกับพัฒนาการของรัฐในดินแดนประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เห็นจะได้แก่นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่เป็นชาวต่างชาติ เพราะมีการอ้างถึงจันเสนอยู่เนืองๆ ผิดกับนักวิชาการไทยที่ฮือฮาอยู่พักหนึ่งแล้วก็ปล่อยให้เงียบหายไปต่างๆ ที่น่าจะนำไปเปรียบเทียบและสานต่อกับแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน เพื่อขยายขอบเขตแห่งความรู้ให้กว้างขวางออกไป

เมื่อไม่ได้มีการศึกษาอย่างต่อเนื่องแหล่งโบราณคดีจันเสนก็ถูกทอดทิ้งบรรดาโบราณวัตถุที่ขุดพบถูกนำมาเก็บไว้ที่กรมศิลปากรเพื่อจัดเข้าพิพิธภัณฑสถาน หรือไม่ก็เก็บไว้ ณ กองโบราณคดีต่อไปหาได้จัดแสดงไว้ในท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของไม่ ยิ่งกว่านั้น บรรดาโบราณวัตถุที่อยู่ในครอบครองของชาวบ้านก็มีคนมากว่านซื้อโดยเฉพาะพวกลูกบ๊อด ตึกตา และดวงตราต่างๆ เมื่อเกิดเป็นรายได้ขึ้นก็มีการขุดทำลายและค้นหาสมบัติตามเนินดินที่เป็นแหล่งโบราณคดีกัน เลยทำให้เกือบไม่มีอะไรเหลือให้ขุดเพื่อหาหลักฐานเพิ่มเติมอีกเลยก็ว่าได้

แต่ก็นับว่าโชคดียังไม่น้อย ที่ทางวัดจันเสนซึ่งเป็นวัดของชุมชนแลเห็นความสำคัญของการเป็นเมืองโบราณและการเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ ได้รวบรวมบรรดาโบราณวัตถุที่พบในเมืองจันเสนไว้เท่าที่สามารถจะรวบรวมสะสมได้ โดยมีพระคุณเจ้าพระครูนิสสัยจริยคุณ (หลวงพ่อโอด) ผู้เป็นเจ้าอาวาสเป็นผู้มองการณ์ไกล หวังที่จะจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นเพื่อเป็นที่จัดแสดงโบราณวัตถุเหล่านี้ จึงนับว่าเป็นกำลังสำคัญยิ่งในการรวบรวมโบราณวัตถุและการจัดหาทุนรอนมาพัฒนาวัดและจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้น แม้ว่าในช่วงชีวิตของท่านยังทำได้ไม่แล้วเสร็จดี ก็มีผู้สืบทอดมาคือ พระครูนิวิฐธรรมจันทร์ (หลวงพ่อเจริญ) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ซึ่งได้ดำเนินการสานเรื่องราวต่อมาเป็นอย่างดี

พิพิธภัณฑสถานจันเสนที่เกิดขึ้นนี้ โดยพื้นฐานแล้วเป็นพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นโดยตรงหาใช่พิพิธภัณฑสถานเพื่อแสดงโบราณวัตถุทางโบราณคดีที่เน้นเรื่องราวทางศิลปกรรมไม่ หากต้องการที่จะให้คนในท้องถิ่น โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่เป็นเยาวชนได้รู้จักความเป็นมาของชุมชนที่เป็นบ้านเกิดเมืองนอนของตนเป็นปฐม ว่ามีความเก่าแก่และสำคัญอย่างไรในอดีต ควรแก่การพัฒนาให้เป็นชุมชนที่ราบรื่นต่อไปในปัจจุบันและอนาคตอย่างไรบ้าง ข้อมูลที่นำมาแสดงนั้นประกอบด้วยข้อมูลทางโบราณคดีและชาติพันธุ์วิทยาเป็นหลัก ข้อมูลด้านโบราณคดีนั้น แสดงเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตอันห่างไกล นับแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ลงมา เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเป็นสำคัญ

ส่วนข้อมูลด้านชาติพันธุ์วิทยาเป็นข้อมูลทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับอดีตใกล้ตัวและเลยมาจนถึงช่วงปัจจุบันที่คนรู้จักกันดี เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในการอยู่ร่วมกันในชุมชนและท้องถิ่นเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม จุดเด่นของจันเสนนั้นอยู่ที่การเป็นแหล่งโบราณคดีที่เป็นกุญแจ (key site) ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจไปสู่ความเข้าใจเรื่องพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านเมืองที่อยู่ทางซีกตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยโบราณ ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา

การเกิดพิพิธภัณฑสถานจันเสนขึ้นนั้นนับเป็นการทันเวลา ก่อนที่ข้อมูลหลักฐานทางโบราณคดีในภูมิภาคนี้จะสูญหายไปหมด โดยที่ไม่มีการศึกษากันเพราะบรรดาแหล่งโบราณคดีทั้งใหม่และเก่ากำลังเสื่อมสลายลงไปอย่างรวดเร็วเกินกำลังและเวลาที่จะทำการศึกษาให้แลเห็นภาพรวมในอดีตของภูมิภาคได้ ดังนั้นภาระหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์โบราณคดีในขณะนี้ก็คือ จะต้อง

พยายามนำเอาข้อมูลหลักฐาน ตั้งแต่สมัยที่มีการขุดค้นทางโบราณคดีเมื่อ ๓๐ ปีก่อน มาสัมพันธ์กับข้อมูลที่ได้จากการขุดค้นสำรวจ และการรับทราบอย่างไม่เป็นทางการจากชาวบ้านและผู้รู้ เพื่อสร้างภาพรวมให้เห็นถึงพัฒนาการของเมืองจันเสนและสังคมวัฒนธรรมของผู้คนในลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก อันเป็นภูมิภาคทางภาคตะวันออกเฉียงของแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไว้ให้เป็นพื้นฐานของการศึกษาและค้นคว้าต่อไป

พิธีทรงเจ้ากับสำนึกท้องถิ่นที่หนองขาว^{*}

เบญจรัชต์ เมืองไทย

หนองขาวเป็นชุมชนชานาเดิมซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่ที่เป็นเส้นทางการค้าโบราณอันสืบเนื่องจากการเกิดขึ้นของชุมชนหมู่บ้านและเมืองในสมัยทวารวดี ทำให้เป็นเขตสะสมของผู้คนหลายกลุ่ม โดยมีร่องรอยทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มมอญ ลาว และจีน แม้ในปัจจุบันชาวหนองขาวจะเรียกตนเองว่าเป็นคนไทย และมีการหล่อหลอมทางวัฒนธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนเกิดลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น

นอกเหนือจากการตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าโบราณ หนองขาวยังตั้งอยู่บนเส้นทางการเดินทางในการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่า นับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มิติทางสังคมวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนในความรับรู้ของชาวบ้านจึงผูกพันอยู่กับสงครามอย่างแนบแน่น

ความเป็นชุมชนของหนองขาวเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือญาติของบ้านสามกลุ่มเดิม คือ บ้านกล้วย บ้านกลางและบ้านนอก อย่างไรก็ตามในปัจจุบันหนองขาวได้พัฒนาขึ้นเป็นชุมชนเมืองขนาดเล็ก (small town) มีประชากรกว่า ๑,๐๐๐ ครัวเรือน มีถนนลาดยางตัดผ่านกลางชุมชน มีตึกแถว ตลาดและย่านการค้า วัด โรงเรียน สถานีตำรวจ สถานีราชการ สถานีบริการน้ำมัน ตลอดจนระบบสาธารณูปโภคที่ครบครันเช่นเดียวกับชุมชนเมืองทั่วไป

วัดหนองขาวหรือวัดอินทารามนับเป็นศูนย์กลางสำคัญของชุมชนนับแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน และยังเป็นสื่อกลางสำคัญในการติดต่อสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ กับสังคมภายนอก นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยมีประเพณีการนับถือผีบรรพบุรุษที่นับเป็นผีเชื้อสายและการนับถือเจ้าพ่อเจ้าแม่ที่ยังคงความสืบเนื่องและเป็นกลไกสำคัญในการยึดโยงความเป็นญาติตลอดจนการควบคุมความสัมพันธ์ทางสังคมมาจนถึงปัจจุบัน

ศาลเจ้าแต่ละกลุ่มในหมู่บ้านจะสัมพันธ์กับกลุ่มในการตั้งบ้านเรือนที่มีมาแต่เดิม การสืบเชื้อสายในการนับถือเจ้าหรือผีบรรพบุรุษ จะสืบทอดผ่านการแต่งงานที่มีการนับญาติและการถือผีทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย การแต่งงานทำให้การนับถือเจ้าโยงกันเป็นเครือข่ายตามกลุ่มเครือญาติภายในหมู่บ้านกลายเป็นโครงข่ายความสัมพันธ์ขนาดใหญ่

^{*} หมายเหตุ บทความนี้ เป็นการสรุปและเรียบเรียงจากงานศึกษาเรื่อง “พิธีทรงเจ้า : พิธีกรรมกับโครงสร้างสังคมที่หนองขาว” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา ๒๕๕๔.

เจ้าพ่อเจ้าแม่ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเจ้าใหญ่และมีศาลซึ่งเป็นศาลดั้งเดิมในหมู่บ้าน ประกอบด้วยกลุ่มศาลใหญ่ ๔ ศาล ได้แก่ ศาลพ่อแม่ ศาลเกยนอก ศาลหนองน้อย และศาลตาปู่บ้าน ซึ่งมีตำนานสัมพันธ์กับการก่อตั้งชุมชนและประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีศาลอื่น ๆ ที่เป็นศาลเล็ก ๆ และมีตำนานความเป็นมาของตนเอง ตลอดจนศาลใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในระยะเวลาที่แตกต่างกัน ทุกศาลจะมีกำหนดการประกอบงานปีเป็นของตนเอง เจ้า ร้างทรง และกลุ่มเชื้อสายในแต่ละศาลจะสัมพันธ์กันทั้งในกระบวนการของการจับชาวบ้านเป็นร่างทรงและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

งานปีหรือพิธีทรงเจ้าของชุมชน จะมีกำหนดเวลาที่แน่นอน แต่ละกลุ่มศาลจะประกอบพิธีปีละหนึ่งครั้ง เพื่อให้ชาวบ้านนำเครื่องเซ่นไปถวายเจ้าในสายตระกูลของตน มีการขึ้นทรงของเจ้าประจำศาลและเจ้าองค์อื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน เจ้าแต่ละองค์จะรับปรึกษาหารือปัญหาต่าง ๆ ให้กับชาวบ้าน ตลอดจนการจับร่างทรงใหม่ในแต่ละปี โดยพิธีกรรมของศาลดั้งเดิมในชุมชน ๔ ศาลนั้น จะจัดเป็นพิธีติดต่อกัน ๕ วันในเดือนพฤษภาคมของทุกปี นอกจากจะมีการประทับทรงรับปรึกษาปัญหาต่าง ๆ แล้ว ยังมีการประกอบพิธีเสี่ยงทาย ผลผลิต พิธีส่งกระเบาะกระบานและพิธีขอฝน ซึ่งสืบเนื่องกับพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์อีกด้วย ส่วนศาลอื่น ๆ จะมีกำหนดการประกอบพิธีกรรมเป็นของตนเอง ศาลเจ้าที่เกิดขึ้นใหม่ในชุมชนบางแห่งนั้นนอกจากจะมีงานประจำปีแล้ว ยังมีการจัดงานฉลองศาล ตลอดจนเปิดตำหนักทรงเพื่อรับปรึกษาปัญหาให้กับชาวบ้านเป็นการส่วนตัว ซึ่งเจ้าเหล่านี้จะมีชื่อเสียงหรือมีความสามารถเฉพาะทาง เช่น เก่งด้านให้โชคลาภในการค้า การไปห่วย การทำเสน่ห์ หรือการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร

การเกิดเจ้าใหม่ ๆ ตลอดจนการแสดงออกของเจ้าและพฤติกรรมของร่างทรงที่หลากหลายและแตกต่างไปจากเดิม ได้ก่อปฏิกริยาต่างต่าง ๆ ขึ้นภายในชุมชนทั้งในแง่ของการยอมรับความขัดแย้งและการวิพากษ์วิจารณ์ ทำให้ความเชื่อและการปฏิบัติต่อเจ้าของชาวบ้านเองมีความหลากหลายมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปะทะกันระหว่างประเพณีดั้งเดิมและองค์ความรู้ใหม่ที่กระจายเข้าสู่หมู่บ้านพร้อมการพัฒนายังส่งผลต่อการแสดงออกด้านพิธีกรรมทั้งระดับปัจเจกและระดับชุมชน ปรากฏผ่านสัญลักษณ์และกระบวนการในการประกอบพิธีกรรมทั้งหมด

บทความนี้มีเป้าหมายในการทำความเข้าใจถึงความสำคัญของพิธีทรงเจ้าหรือการนับถือผีบรรพบุรุษที่มีผลต่อสำนึกร่วมและความเป็นชุมชนของหนองขาว ซึ่งมีการเคลื่อนไหวเชื่อมโยงกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมอื่น ๆ ทั้งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ระบบความสัมพันธ์ในสังคม ตลอดจนการสังสรรค์กับชุมชนภายนอก ที่ทำให้หนองขาวมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

หนองขาว : ประวัติความเป็นมาและผู้คน

หนองขาว เป็นชุมชนที่ก่อตัวขึ้นบนเส้นทางการค้าโบราณที่นับเนื่องกับเกิดขึ้นของชุมชนบ้านเมืองในฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งเส้นทางคมนาคมเหล่านี้ได้ทวีความสำคัญขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีสงครามเป็นตัวแปรสำคัญในการจัดตั้งและกะเกณฑ์กำลังผู้คนตลอดจนการจัดตั้งชุมชนของชนเผ่าต่าง ๆ ขึ้นเป็นเมืองด่านแล้วส่งเจ้าหน้าที่ไปปกครองดูแล

การเกิดขึ้นและความเติบโตของหนองขาวซึ่งมีลักษณะทางกายภาพเป็นเมือง ทำให้มีการสันนิษฐานว่าหนองขาวน่าจะเป็นชุมชนที่มีพัฒนาการขึ้นมาเป็นเวลานานแล้ว โดยสามารถเห็นความรุ่งเรืองได้จากวัดและพระปรางค์ที่มีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น มีวิหารพระป่าเลไลยก์ ซึ่งเป็นประเพณีที่พบได้ในท้องถิ่นกาญจนบุรีถึงสุพรรณบุรีมานับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

ประวัติความเป็นมาของหนองขาวซึ่งถูกบอกเล่าผ่านตำนานความเชื่อในชุมชนตลอดจนบันทึกในสมุดไท่ที่เขียนขึ้นโดยพระสงฆ์รูปหนึ่ง ต่างกล่าวถึงชาวบ้านหนองขาวเดิมซึ่งอาศัยอยู่ที่บ้านดงรังและบ้านดอนกระเตื่อง ก่อนจะถูกพม่าตีแตกในสงครามคราวเสียกรุงศรีอยุธยา จนชาวบ้านต้องหลบหนีไปอยู่ตามป่าเขาจนสงครามสงบ จึงกลับมารวมตัวกันตั้งบ้านเรือนขึ้นมาใหม่พร้อมกับการสร้างวัดหนองขาวขึ้นเป็นศูนย์กลางของชุมชน

บันทึกเกี่ยวกับบ้านหนองขาวในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งในสมัยรัชกาลที่ ๔ รัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ เป็นหลักฐานสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าหนองขาวเป็นชุมชนชาวนาที่มีผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากมาตั้งแต่ยุคนั้น ปัจจุบันชาวหนองขาวส่วนใหญ่ยังคงเป็นชาวนา แม้ชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องทั้งโครงสร้างทางกายภาพและระบบความสัมพันธ์ ที่มีทั้งความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือตามแบบสังคมชาวนา ทับซ้อนไปกับความสัมพันธ์เชิงชนชั้นและผลประโยชน์ตามกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมเมือง

ในอดีต ชาวนาซึ่งถือเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ของหนองขาว ต่างก็มีวิถีการผลิตและการดำรงชีพของตนเองภายใต้เครือข่ายทรัพยากรและความสัมพันธ์ทางสังคมที่กว้างขวาง นอกจากการทำนา ชาวหนองขาวยังมีการทำการค้าทั้งทางไกลและทางใกล้ โดยการค้าทางไกลนั้นมักเป็นการค้าผลผลิตที่หามาได้จากพื้นที่ป่าทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านสามารถเดินทางลัดเลาะไปได้จนถึงชายแดนประเทศพม่า รวมไปถึงการค้าวัวที่หมายถึงอำนาจและสถานภาพทางเศรษฐกิจที่เหนือกว่าชาวบ้านอื่น ๆ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยเฉพาะการเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้า ทำให้หนองขาวมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง โดยนับตั้งแต่การเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่ชาวบ้านทำการผลิตได้น้อย และต้องประสบกับปัญหาข้าวยากหามาแพง ทำให้ชาวบ้านยากจนกลุ่มหนึ่งต้องเข้าสู่ภาวะหนี้สินด้วยการกู้ยืมเงินจากคนจีนในหมู่บ้าน หรือการจำนำข้าวเพื่อนำเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นมาใช้ก่อนแล้วจึงนำข้าวที่ผลิตได้ไปใช้ให้ทีหลัง

ภายหลังการสร้างคลองชลประทานเข้าสู่หมู่บ้าน ในราวปี พ.ศ.๒๕๐๔ และการสร้างถนนในปี พ.ศ.๒๕๑๘ ชาวบ้านก็เริ่มเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น คนจีนซึ่งอพยพเข้ามาตั้ง

ถิ่นฐานในหมู่บ้านตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นคนกลาง เชื่อมการผลิตของสังคมหมู่บ้านเข้ากับระบบการค้าในเมือง ได้พัฒนาตนเองไปอยู่ในฐานะคนกลางในการค้าปัจจัยการผลิต การรับซื้อข้าวเปลือกและทำกิจการโรงสีควบคู่ไปด้วย

พัฒนาการด้านการค้าและการลงทุนดังกล่าว ทำให้ชาวนาในหนองขาวมีการแตกตัว ออกเป็นชาวนาร่ำรวยและชาวนาที่ยากจนเนื่องจากการสูญเสียที่ดิน พร้อมกันนั้นก็มีการก่อตัวของพ่อค้าและชนชั้นกลาง รวมไปถึงการละทิ้งการผลิตของลูกหลานชาวนาอันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางการศึกษา ในขณะที่ลูกหลานของคนจีนและคนไทยฐานะดี ที่ได้รับการศึกษาสูงพากันเข้าสู่อาชีพราชการซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือ กลายเป็นคนกลุ่มใหม่ที่มีส่วนในการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกและกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบันด้วย

ทว่าภายใต้การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่มีการแตกตัวของชนชั้น ความแตกต่างทางสถานภาพและบทบาทของผู้คน ชาวหนองขาวทั้งหมดกลับยังคงยึดโยงกันในความเป็นญาติ การเป็นเพื่อนและเพื่อนบ้าน ผ่านมิติทางความเชื่อและการนับถือผีบรรพบุรุษในชุมชนที่ยังมีการประกอบพิธีกรรมสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

เครือญาติและเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม

ญาติและกลุ่มเครือญาติมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่รอดของชาวหนองขาวมาแต่อดีต เพราะในบ้านป่าเมืองเถื่อนที่ห่างไกล ย่อมไม่มีผู้ใดสามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวโดยไม่พึ่งพาร่วมมือกับผู้อื่น ได้ กลุ่มเครือญาติมีความสำคัญทั้งในแง่แรงงานในการผลิต และความร่วมมือในเรื่องอื่น ๆ ที่มีความซับซ้อนและต้องการเครือข่ายความสัมพันธ์ที่กว้างขวางมากขึ้น เช่น การทำการค้า การแก้ปัญหาทะเลาะวิวาท หรือกระทั่งปัญหาการลักขโมยวัวควายในอดีตที่ก่อความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านจำนวนมาก

ทุกคนจึงต้องมีญาติ และกลุ่มพรรคพวกของตนเองที่จะดูแลเกื้อกูลกันในทุก ๆ เรื่อง ความเป็นญาติที่หนองขาวนั้น นอกจากการแต่งงานที่เกี่ยวข้องเป็นญาติแล้ว ยังมีคนที่เชื่อว่าเป็นญาติจากการมีบรรพบุรุษร่วมกันหรือคนที่คบหาช่วยเหลือ มีการตอบแทนน้ำใจที่เท่าเทียมกันมาเป็นเวลานานก็อาจนับเป็นญาติด้วยเช่นกัน

เครือข่ายความร่วมมือและกลุ่มเครือญาติของชาวหนองขาวนั้นมิได้จำกัดอยู่เพียงในกลุ่มบ้านกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หากแต่แต่ละคนต่างก็มีญาติกระจายอยู่ทั่วทั้งบ้านหนองขาว ยึดโยงผูกพันกันเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ อันเนื่องมาจากแบบแผนการตั้งถิ่นฐานหลังการแต่งงานและการสร้างเรือนหอในที่ดินของฝ่ายหญิง ตลอดจนค่านิยมของพ่อแม่ที่จะยกเรือนเดิมของตนเองให้กับลูกชายคนเล็ก หรือลูกชายคนใดคนหนึ่งตามคติที่ถือว่าเมื่อแต่งงาน “ลูกผู้หญิงนั้นได้เรือน แต่ลูกผู้ชายต้องใช้เรือน”

ประเพณีการสร้างเรือนหอเป็นปัจจัยที่ทำให้บ้านเรือนในหนองขาวมีการกระจุกตัวหนาแน่นอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ชาวบ้านจะเรียกกลุ่มบ้านหนึ่ง ๆ ว่า “ในหมู่” ซึ่งนอกจากจะมี

บ้านเรือนของพี่น้องผู้หญิงในครอบครัวตั้งอยู่รวมกันแล้ว จะมีบ้านเรือนของลูกพี่ลูกน้องและบ้านเรือนของพี่น้องฝ่ายชายอย่างน้อยหนึ่งคนรวมอยู่ด้วย

การอยู่อาศัยเป็นกลุ่ม ๆ ทำให้ระบบเครือญาติในหนองขาวมีความแน่นแฟ้น ส่วนผู้ชายซึ่งต้องไปสร้างเรือนหอในที่ดินของฝ่ายหญิง เมื่อมีการแต่งงานข้ามกันไปมาในแต่ละบ้านทำให้แต่ละคนมีญาติอยู่ทั่วหมู่บ้าน จนกล่าวกันว่าแต่ละกลุ่มบ้านในหนองขาวต่างก็เป็นญาติกันทั้งหมด และเมื่อชาวบ้านมีการเดินทางไปมาหาสู่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กลุ่มความสัมพันธ์ก็ขยายไปสู่ความเป็นเพื่อนหรือเพื่อนบ้านด้วย ความสัมพันธ์เหล่านี้เชื่อมโยงกันเป็นโครงข่ายและไม่อาจขีดเส้นแบ่งได้ด้วยพื้นที่ทางกายภาพ ด้วยชาวหนองขาวมิได้นิยมความเป็นเพื่อนบ้านไว้เพียงการมีบ้านเรือนตั้งอยู่ใกล้เคียงกันเท่านั้นหากหมายถึง “กลุ่มคนที่สามารถร่วมมือช่วยเหลือกัน และเรียกขานวานใช้กันได้ทุกเรื่อง”

เครือข่ายความสัมพันธ์และความร่วมมือของชาวหนองขาว จึงทับซ้อนกันไปทั้งความเป็นญาติ เพื่อนและเพื่อนบ้าน ที่อาจเลื่อนไหลไปตามบริบทแวดล้อมและความสัมพันธ์จริงที่เกิดขึ้น

หนองขาวเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมีการพัฒนาจากหมู่บ้านไปเป็นเมือง ซึ่งประกอบไปด้วยเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ทั้งการเข้ามาของคนจีน การเติบโตของธุรกิจการค้า ความก้าวหน้าทางการศึกษาและความสะดวกในการสัมพันธ์กับเมือง ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้เกิดกลุ่มคนและระบบความสัมพันธ์แบบใหม่ ทั้งการเกิดขึ้นของกลุ่มพ่อค้า ข้าราชการและชนชั้นกลาง ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและระบบผลประโยชน์ ซึ่งทับซ้อนไปกับความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและการสืบเชื้อสายในการนับถือผีบรรพบุรุษที่มีอยู่เดิม

การนับถือผีบรรพบุรุษ : สำเนียงในความสัมพันธ์อันหลากหลาย

ประเพณีการนับถือผีบรรพบุรุษเป็นเอกลักษณ์สำคัญที่บอกถึงความเข้มแข็งในการดำรงอยู่ของชาวหนองขาวมาตั้งแต่อดีต นอกเหนือจากการนับถือหม้อยายซึ่งเป็นผีเรือนแล้ว ชาวหนองขาวยังมีการนับถือเจ้า ซึ่งน่าจะคลี่คลายมาจากความเชื่อเรื่องผีบ้านหรือผีเชื้อสายอันปรากฏอยู่ในชุมชนชาวนาไทยทั่วไปในอดีต โดยเมื่อมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของคนกลุ่มต่าง ๆ ก็จะมีการตั้งศาลบรรพบุรุษประจำตระกูลขึ้น ภายหลังเมื่อมีการแต่งงานและมีการรับนับถือผีของทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชายการเข้ามาของคนจีน อิทธิพลจากพุทธศาสนาและการสัมพันธ์กับอำนาจรัฐ ทำให้มีการคลี่คลายของความเชื่อเกี่ยวกับผีบ้านหรือผีเชื้อสายไปสู่ความเชื่อเกี่ยวกับผีผู้ปกครองที่หมายรวมถึงการเป็นบรรพบุรุษของคนในชุมชนทั้งหมด

ทั่วทั้งบ้านหนองขาวจะมีศาลเจ้าตั้งกระจายอยู่เป็นจุด ๆ ทั้งศาลเดี่ยวที่มีเจ้าอยู่รวมกันหลายองค์หรือกลุ่มศาลที่มีศาลเจ้าจำนวนมากอยู่รวมกัน ศาลเจ้าสำคัญในชุมชน ประกอบด้วยศาลเจ้าพ่อแม่ ศาลหนองน้อย ศาลเกยนอก ศาลตาปู่บ้าน ศาลยายตลับศรี ศาลแม่ย่าหนองหญ้าดอกขาว ศาลแม่ย่าท้าวทอง และศาลดอนยายเฒ่าสม นอกจากนี้ยังมีศาลเพียงตาเล็ก ๆ ที่ไม่มีการทรงเจ้า เช่น ศาลปู่รัก ปู่โชติ ปู่พาน ศาลยายเพาตารังสี ศาลยายมอญ เป็นต้น

แต่ละศาลมีฐานะเป็นศาลผีเชื้อสายหรือบรรพบุรุษของกลุ่มตระกูลต่าง ๆ โดยมีประวัติความเป็นมาของตนเอง เช่น ศาลศาลดอนยายเฒ่าสม เล่าว่าเป็นศาลเก่าที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีเจ้าอยู่รวมกัน ๔ องค์ เป็นพี่น้องกันคือ ท่านผู้ใหญ่ สระปูลา เทวดาและแม่องค์สี่

ศาลยายตลับศรี ร่างทรงได้เล่าขณะประทับทรงว่ายายตลับศรีเป็นลูกครึ่งไทยจีน เดิมอยู่ฝั่งทะเลแล้วเดินทางข้ามทะเลมาทางเรือระหว่างเดินทางเรือแตก ยายตลับศรีเกาะมะพร้าวสองใบข้ามทะเลมาขึ้นฝั่ง เดินทางมาเรื่อย ๆ ก็มาเจอพ่อเพ็งกับพ่อสามทวีป พ่ออย่างโตนเป็นเด็กอยู่ในโรงจั่ว จึงรับเป็นลูกบุญธรรมและชวนมาอยู่ด้วยกัน เมื่อมาอยู่หนองขาวได้ช่วยเหลือสัมพันธ์กันกับกลุ่มพ่อลมบน เจ้าพ่อแม่และพ่อโรงหนัง เมื่อเสียชีวิตจึงได้เป็นเทพา ชาวบ้านพากันเรียกศาลยายตลับศรีว่า ศาลเจ้าเจ็ก เพราะเมื่อมีงานปีจะมีเจ้าที่เป็นจีน แต่งกายแบบคนจีนมาขึ้นทรงเป็นจำนวนมาก

ศาลแม่ย่าท้าวทองตั้งอยู่บริเวณบ้านกล้วย มีศาลเจ้าอื่น ๆ อยู่ในกลุ่มเดียวกันคือศาลพ่อพระยามูเหล็ก เล่าว่าต้นตระกูลเดิมคือ “นางทองคำยายลำพู” ซึ่งเป็นคนทางสุพรรณบุรีเดินเกวียนอพยพหนีสงครามมา เกวียนมาหักอยู่ที่จอมปลวกใหญ่ซึ่งเป็นที่ตั้งศาลปัจจุบัน จึงตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ตรงที่เกวียนหัก ต่อมาปู่ย่าตายายทำเซ่นจันอยู่ไม่สงบสุขจึงต้องตั้งศาลเพียงตาขึ้น กล่าวกันว่าเดิมศาลแม่ย่าท้าวทองไม่มีร่างทรงมาก่อน เพิ่งมีเจ้ามาประทับทรงในราว ๒๐ ปีก่อน

ศาลแม่ย่าหนองหญ้าดอกขาวที่เพิ่งมีเจ้ามาประทับทรงเมื่อประมาณ ๒๐ ปีก่อนเช่นกัน มีตำนานเล่าถึงแม่ย่าหนองหญ้าดอกขาว ซึ่งเดินทางรอนแรมลงมาจากเขาใหญ่เพื่อมาตามหาลูกกระตังมาเจอหนองน้ำขาวและตั้งบ้านเรือนอยู่ โดยชาวบ้านอื่น ๆ ยังอยู่ที่บ้านดงรังและบ้านดอนกระเตื่อง เมื่อเกิดสงครามกับพม่าหมู่บ้านเหล่านั้นถูกเผาทำลายจนแม่ย่าหนองหญ้าดอกขาวต้องเอาน้ำตาไปประพรมวัดที่ถูกไฟเผาจนไฟดับ เหลือเป็นเจดีย์ร้างวัดร้างจนอยู่ในปัจจุบันหลังสงครามสงบชาวบ้านทั้งหมดจึงพากันมาอยู่ที่ริมหนองน้ำขาว จนเกิดเป็นบ้านหนองขาวขึ้น

จะเห็นได้ว่าตำนานความเชื่อของศาลต่าง ๆ เหล่านี้สะท้อนถึงการเข้ามาของคนกลุ่มต่าง ๆ หรือกลุ่มคนที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มาก่อน และมีบทบาทสำคัญในการยึดโยงความสัมพันธ์ในเครือญาติและกลุ่มเชื้อสาย ซึ่งเมื่อถึงกำหนดงานปีก็จะพากันมาตั้งสำหรับพบปะสังสรรค์และร่วมทำบุญกันที่ศาลนั้น ๆ อย่างไรก็ตามชาวหนองขาวคนหนึ่งได้เป็นเชื้อสายของศาลเจ้าใดเพียงศาลเดียว แต่อาจเป็นเชื้อสายของเจ้าในศาลต่าง ๆ ในหมู่บ้านหลายศาล เครือญาติและความสัมพันธ์เป็นเครือข่ายจึงเคลื่อนตัวไปตามกลุ่มพิธีกรรมของแต่ละศาลนั่นเอง

การประกอบพิธีทรงเจ้าในงานปีของศาลเจ้าต่าง ๆ ได้สะท้อนภาพของกลุ่มความสัมพันธ์อันหลากหลายในหนองขาว ซึ่งมีศูนย์กลางและกลุ่มความสัมพันธ์หลายกลุ่มทับซ้อนกัน เจ้าในศาลหนึ่ง ๆ เป็นเสมือนตัวแทนที่เป็นศูนย์กลางในการยึดโยงความสัมพันธ์ในกลุ่มเข้าด้วยกัน ขณะเดียวกันในกระบวนการของการประกอบพิธีกรรมนั้น กลุ่มเจ้าในแต่ละ

ศาลยังมีการสร้างความสัมพันธ์กันเอง ผ่านการจับหมากพลูเชิญเจ้าจากศาลอื่น ๆ มาร่วมประทับทรง

การมาร่วมประทับทรงของเจ้าต่างศาลกันนี้สะท้อนถึงการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มที่มีต่อกัน อีกด้านหนึ่งก็คือเมื่อกลุ่มต่าง ๆ มีความขัดแย้งกัน ความขัดแย้งนั้นก็จะปรากฏผ่านการไม่ยอมประกอบพิธีกรรมร่วมกัน หรือในกรณีที่ศาลเจ้าเป็นกลุ่มใหญ่ที่มีเจ้าหลายองค์อยู่รวมกัน เจ้าหรือร่างทรงที่ขัดแย้งกันก็จะแยกกันทำพิธีหรือมีการประทับทรงแข่งขันกันเพื่อเรียกศรัทธาจากชาวบ้าน อย่างไรก็ตามเจ้าหรือร่างทรงที่อยู่ในศูนย์กลางพิธีกรรมเหล่านี้จะไม่แสดงความขัดแย้งหรือการก้าวร้าวกันออกมาอย่างชัดเจน แต่ละกลุ่มจะถือว่าวัฏปฏิบัติของเจ้าและร่างทรง ตลอดจนการได้รับการนับถือศรัทธาจากชาวบ้านอย่างกว้างขวางคืออำนาจที่แท้จริงในกลุ่มของตนเอง

ความสัมพันธ์ในโลกพิธีกรรมและโลกแห่งความเป็นจริงของชาวบ้าน จึงเป็นเสมือนเหรียญสองด้านที่สัมพันธ์กัน ด้วยเหตุที่ชาวบ้านมีแนวโน้มเข้าร่วมกับกลุ่มพิธีกรรมตามกลุ่มทางสังคมที่เป็นจริง และเมื่อมีความขัดแย้งกันขึ้นในสังคมที่เป็นจริง ความขัดแย้งนั้นก็จะปรากฏผ่านการเลือกกลุ่มความสัมพันธ์ในพิธีกรรมด้วย กลุ่มพิธีกรรมใดที่มีผู้คนศรัทธามาก มีเครือข่ายความสัมพันธ์กว้างขวางก็ย่อมมีอำนาจในการต่อรองเหนือกลุ่มอื่น ๆ ในชุมชน

อย่างไรก็ตามภายใต้ความสัมพันธ์ของกลุ่มพิธีกรรมที่แบ่งออกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยนี้ ชาวหนองขาวยังมีศาลเจ้าที่ถือเป็นบรรพบุรุษของชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มศาลเจ้าใหญ่ ๔ ศาล ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อแม่ ศาลหนองน้อย ศาลเกยนอกและศาลตาปู่บ้าน เจ้าใหญ่ในศาลทั้ง ๔ คือ เจ้าพ่อแม่ พ่อลมบน พ่อโรงหนังและตาปู่บ้าน นอกจากจะมีฐานะเป็นผีบรรพบุรุษของกลุ่มเชื้อสายต่าง ๆ แล้ว ยังมีตำนานความเชื่อที่โยงกับความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของชาวหนองขาวรวมอยู่ด้วย

เล่ากันว่าเจ้าพ่อแม่ พ่อลมบน พ่อโรงหนังและตาปู่บ้าน เคยเป็นชาวบ้านหนองขาวมาก่อนที่จะเกิดสงครามระหว่างไทยกับพม่า การสู้รบทำให้ทั้งหมดเสียชีวิตในสงครามและกลายเป็นเทพมาอยู่ปกปักรักษาลูกหลานที่บ้านหนองขาว โดยเจ้าพ่อแม่ซึ่งเป็นหญิง อยู่กลางบ้าน พ่อลมบนอยู่ที่ศาลหนองน้อยทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ตาปู่บ้านอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ขณะที่พ่อโรงหนังอยู่ที่ศาลเกยนอกทางทิศใต้ กลุ่มศาลทั้ง ๔ ที่มีตำนานสัมพันธ์กันนี้ ยังมีการลำดับความสำคัญลดหลั่นกัน โดยเจ้าพ่อแม่ซึ่งอยู่กลางบ้านนับเป็นศาลที่มีความสำคัญสูงสุด ที่ชาวบ้านต่างเคารพนับถือในฐานะบรรพบุรุษของชุมชน

พิธีกรรมของกลุ่มเจ้าใหญ่ทั้ง ๔ ศาลจะเริ่มขึ้นที่ศาลพ่อแม่ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ แล้วจึงเคลื่อนย้ายไปยังศาลเกยนอก ศาลหนองน้อยและจบลงที่ศาลตาปู่บ้านในวันแรม ๕ ค่ำ ตลอดระยะเวลา ๕ วันของการประกอบพิธีกรรม เจ้าใหญ่จากทั้ง ๔ ศาล รวมถึงวงศ์วานในกลุ่มของตนเองจะเคลื่อนย้ายไปประทับทรงร่วมกันที่ละศาล โดยเจ้าพ่อแม่จะเป็นศูนย์กลางในการประทับทรงของกลุ่มเจ้าทุก ๆ ศาล

นอกจากเจ้าใหญ่ทั้ง ๔ ศาลและวงศัวนของตนเองแล้ว ยังมีเจ้าสำคัญจากศาลอื่น ๆ รวมทั้งวงศัวนของเจ้าองค์นั้น ๆ จะมาร่วมประทับทรงด้วย งานปีของ ๔ ศาลใหญ่จึงคลาคล่ำไปด้วยผู้คนจำนวนมากทั้งคนที่เป็นเชื้อสายและมาตั้งสำรับในพิธีกรรม เจ้า ร่างทรงและพี่เลี้ยงร่างทรง ตลอดจนชาวบ้านอื่น ๆ ที่มาร่วมทำบุญหรือถวายของแก่นกับกับเจ้า จนอาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมสำคัญที่ยึดโยงกลุ่มเชื้อสายต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกันภายใต้สำนึกร่วมของการเป็นคนกลุ่มเดียวกัน ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาร่วมกันนั่นเอง

อย่างไรก็ตามเมื่อหนองขาวมีพัฒนาการไปสู่สังคมเมือง การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตความเจริญด้านการค้าและความสะดวกในการคมนาคม ได้ทำให้กลุ่มความสัมพันธ์แบบเดิมแตกตัวไปพร้อมกับการจัดระเบียบความสัมพันธ์ใหม่ที่มีความต่างในทางอาชีพและชนชั้นมากขึ้น และส่งผลไปสู่การเปลี่ยนแปลงบทบาทและอำนาจของพิธีกรรมอย่างต่อเนื่อง

พิธีกรรมกับการต่อรองอำนาจ : การเปลี่ยนผ่านของพิธีทรงเจ้าที่หนองขาว

นอกเหนือจากการประกอบพิธีกรรมในงานปี ซึ่งมีส่วนสำคัญในการดิงญาติและบุคคลกลุ่มต่าง ๆ มาสังสรรค์กันแล้ว เจ้าและร่างทรงยังมีการปรับตัวไปประกอบพิธีกรรมที่มีลักษณะเป็นปัจเจกมากขึ้น ตามความต้องการของชาวบ้านที่ต้องเผชิญกับปัญหาใหม่ ๆ ในสังคม โดยเฉพาะปัญหาเศรษฐกิจการดำรงชีพ ความเจ็บป่วย ปัญหาชีวิต หรือความขัดแย้งระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ

ภายใต้ความต้องการและปัญหาสังคมที่เปลี่ยนไปนี้ เจ้าและร่างทรงซึ่งอยู่ในกลุ่มพิธีกรรมต่าง ๆ ก็มีการแตกตัวออกจากกันเพื่อเป้าหมายเฉพาะด้านมากขึ้น นอกจากเจ้าที่มีอยู่เดิมจะปรับตัวไปให้บริการชาวบ้านเป็นการส่วนตัวนอกเหนือจากการประทับทรงในงานปี หนองขาวยังมีเจ้าใหม่ ๆ เกิดขึ้น เช่น เจ้าอินเดียวที่เก่งในการให้คุณด้านการค้า การให้ห่วยและโชคลาภ ซึ่งชี้ให้เห็นอิทธิพลจากเมืองที่แพร่เข้าสู่หมู่บ้าน และการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมดั้งเดิมของชุมชนไปสู่การแสวงหาผลประโยชน์ของคนกลุ่มต่าง ๆ

การเปลี่ยนแปลงแบบแผนความสัมพันธ์ในพิธีกรรมไปสู่การแสวงหาผลประโยชน์นี้ ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางจากชาวบ้าน ทั้งกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ยึดมั่นในวัฏปฏิบัติแบบเดิมของเจ้า และกลุ่มคนที่มีการศึกษาหรือคนสมัยใหม่ ซึ่งต่างเห็นว่าการกระทำดังกล่าวไม่เหมาะสม เป็นการทั้งการหลอกลวงและความมกมายในขณะเดียวกัน

กลุ่มชาวบ้านที่ยังยึดมั่นในวัฏปฏิบัติและบรรทัดฐานทางศีลธรรมของผู้ที่เป็นเจ้าและร่างทรง จึงจำกัดตัวเองอยู่ในกลุ่มพิธีกรรมของเจ้าใหญ่ทั้ง ๔ ศาล ซึ่งมีการรักษาความศักดิ์สิทธิ์และธรรมเนียมประเพณีแบบเดิมเอาไว้อย่างเหนียวแน่น ในขณะที่ชาวบ้านอื่น ๆ จำนวนมากจะหันไปให้ความนิยมและขอความช่วยเหลือจากเจ้ากลุ่มใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นมากกว่า

ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดภาวะสองด้านขึ้นในพิธีกรรมของชุมชน ด้านหนึ่งคือธำรงรักษาประเพณีเดิมและความศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมเอาไว้ อีกด้านหนึ่งคือพิธีกรรมได้

กลายเป็นเครื่องมือในการเข้าถึงผลประโยชน์และโคทรพย์ของเจ้า ร้างทรงและคนที่อยู่ในกลุ่มพิธีกรรมเอง

ภาวะการณ์เหล่านี้ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับเจ้าและพิธีกรรมของชุมชนเสื่อมอำนาจในการบูรณาการและความศักดิ์สิทธิ์ของตนลง กลุ่มที่อยู่ในศูนย์กลางพิธีกรรม ได้แก่ เจ้า ร้างทรง และพี่เลี้ยง ต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่องด้วยการรับเอาแบบแผนความคิดและการประกอบพิธีกรรมจากภายนอกเข้าไปผสมผสานกับการประกอบพิธีกรรมแบบดั้งเดิมของตนเองเป็นจำนวนมาก ทั้งการอิงอำนาจกับสถาบันพระมหากษัตริย์หรือการผนวกเอาพิธีกรรมแบบพราหมณ์ในราชสำนักเข้าไปในกระบวนการต่าง ๆ

การวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมของเจ้าและร่างทรงอย่างกว้างขวาง ตลอดจนการปรับเปลี่ยนพิธีกรรมเพื่อเรียกเอาความศักดิ์สิทธิ์กลับคืนมานั้น จึงเป็นการตอบโต้ทางอำนาจและความคิดของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างกลุ่มชาวนาที่ไม่สามารถเข้าถึงอำนาจและความรู้อื่น ๆ ได้เท่ากับกลุ่มพ่อค้า ข้าราชการหรือชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ยึดกุมอำนาจและเศรษฐกิจในชุมชนเอาไว้

ขณะเดียวกันการเข้าร่วมในกลุ่มพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องของชาวนา นับเป็นช่องทางสำคัญในการมีกลุ่มหรือพรรคพวกของตนเองที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันในปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ยิ่งกว่านั้นพิธีกรรมยังช่วยระบายความอัดอั้นขัดแย้งจากการไม่มีอำนาจ การถูกเอารัดเอาเปรียบ และการสูญเสียความภาคภูมิใจในตนเองอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น เนื่องจากเมื่อชาวบ้านก้าวเข้าสู่โลกพิธีกรรม ก็จะเปลี่ยนสถานภาพไปสู่การอยู่เหนือกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ ทั้งหมดในฐานะบรรพบุรุษของชุมชนนั่นเอง

สรุป : พิธีทรงเจ้ากับสำนักท้องถิ่นที่หนองขาว

จะเห็นได้ว่าพิธีทรงเจ้าหรือประเพณีนับถือผีบรรพบุรุษที่หนองขาว ได้พัฒนาและคลี่คลายมาจนถึงปัจจุบันด้วยเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ทั้งในแง่ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน การสังสรรค์สัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ที่หลากหลายกระทั่งการกลืนกลายและเกิดเป็นสำนักร่วมในฐานะคนกลุ่มเดียวกันทั้งหมด

การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการทางสังคมจากหมู่บ้านไปเป็นเมือง ยังทำให้ประเพณีเกี่ยวกับการนับถือผีบรรพบุรุษเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ทั้งการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่และการจัดระเบียบความสัมพันธ์ในกลุ่มพิธีกรรมเอง โดยนอกจากจะยังคงบทบาทในการเกาะเกี่ยวความสัมพันธ์ของผู้คนในฐานะเครือญาติและการสืบเชื้อสายเดียวกันเอาไว้ พิธีกรรมยังปรับบทบาทไปเพื่อตอบสนองการรวมกลุ่มของชาวนาเดิม เพื่อต่อรองอำนาจและสื่อสารกับคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม

การดำรงอยู่ของพิธีทรงเจ้าที่หนองขาวในปัจจุบันจึงชี้ให้เห็นถึงพลังของพิธีกรรมในฐานะประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น ที่ถูกปรับใช้เพื่อต่อสู้กับอำนาจและอิทธิพลจากภายนอก เช่น ภาวะบีบรัดทางเศรษฐกิจสังคม และรับมือกับความขัดแย้งจากภายใน ทั้งความแตกต่างระหว่าง

ความรู้ ความเชื่อและชนชั้น ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ต่างก็เป็นไปเพื่อค้ำจุนความสัมพันธ์และการดำรงอยู่ของชุมชนเอาไว้ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมปัจจุบัน

กลุ่มชาติชาติพันธุ์มอญสามโคก

วีรวัฒน์ วงศ์ศุภไทย

สามโคกเป็นชุมชนมาแต่โบราณ ปัจจุบันคืออำเภอหนึ่งในเจ็ดของจังหวัดปทุมธานี จากเอกสารแผนที่โบราณในสมัยอยุธยาที่ฝรั่งทำขึ้น แสดงลำน้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ปากน้ำถึงกรุงศรีอยุธยา สองฝากฝั่งปรากฏหมู่บ้านวัดวาอารามต่างๆ แสดงถึงมีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในเขตสามโคกแล้วตั้งแต่สมัยต้นกรุงศรีอยุธยา จากหลักฐานพงศาวดารมีการบันทึกกล่าวถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวมอญ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ที่บ้านสามโคก ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่ชาวมอญได้อพยพมาตั้งบ้านเรือนริมฝั่งน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกสืบต่อมา

สภาพการตั้งถิ่นฐาน

ริมสองฝั่งลำน้ำเจ้าพระยา ตามสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่ราบลุ่มชายฝั่งน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลากซึ่งจะถูกน้ำท่วมโดยเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า ๒ เดือนต่อปี พื้นดินจึงถูกทับถมด้วยดินตะกอนหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "นวลดิน" ซึ่งเป็นดินเกิดใหม่หลังน้ำลด จึงมีแร่ธาตุอาหารเหมาะสมแก่การปลูกพืช การตั้งบ้านเรือนของชาวมอญสามโคกเริ่มตั้งแต่เหนือสุดที่ตำบลท้ายเกาะใหญ่ติดกับเขตอำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไปจดใต้สุดที่ตำบลกระแจะ อำเภอมือง จังหวัดปทุมธานี ลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของสภาพภูมิประเทศในการตั้งถิ่นฐานของบ้านมอญมีดังนี้

ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งน้ำเจ้าพระยา ชาวมอญมีความภาคภูมิใจว่าได้อยู่ริมน้ำ สะดวกสบายในการดำรงชีวิต การค้าขาย การสัญจรไปมา ต่างกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น บางกลุ่มได้ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่หัวไร่ปลายนามีชีวิตความเป็นอยู่ลำบาก ทั้งเรื่องน้ำบริโภคและการเดินทางสัญจรไปมา

เป็นหมู่บ้านใหญ่ ตั้งบ้านเรือนกันหนาแน่นตั้งแต่ริมฝั่งน้ำจนลึกเข้าไปบนฝั่ง ปลูกบ้านเรือนชายคาเกยกันมีทางเดินภายในหมู่บ้านแคบๆ สำหรับเดินเท้าทะลุตลอดหมู่บ้าน ทางเดินแต่โบราณมักปูด้วยอิฐมอญขนาดใหญ่เป็นถนน

มีวัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านของชาวมอญจะมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนโดยมีเอกลักษณ์แตกต่างกับวัดไทย เช่น มีเจดีย์ทรงมอญ มีเสาหงษ์ ธงตะขาบ มีหอสวดมนต์ที่ตกแต่งอย่างงดงาม บริเวณวัดสะอาดร่มเย็น

พื้นที่ตั้งบ้านเรือนจำกัด ไม่มีพื้นที่จะทำเรือกสวนไร่นาชาวมอญไม่มีพื้นที่บริเวณรอบๆ บ้านเหลือเกินจากชายคาบ้านมากนัก ไม่มีพื้นที่ว่างหลังบ้านเป็นนาไร่ ชาวมอญส่วนใหญ่จึงไม่ประกอบอาชีพทำนา ทำสวน เหมือนคนไทยแต่จะประกอบอาชีพค้าขาย

ปลูกบ้านขวางแม่น้ำ อย่างที่เรียกว่า "มอญขวาง" บ้านเรือนคนมอญที่ปลูกแต่ก่อนส่วนใหญ่มีฐานะเป็นหลักฐานไม้ฝากระดานก็ปลูกทรงไทย หรือทรงปั้นหยาปลูกบ้านเรือนขวาง

แม่น้ำทั้งๆ ที่บ้านก็อยู่ติดริมฝั่งน้ำแต่ไม่หันหน้าบ้านออกส่วนแม่น้ำ กลับเอาด้านข้างออก เรียกว่า "มอญขวาง"

มีผู้อธิบายไว้หลายอย่างในเรื่องนี้ เช่น เรียกมอญขวางเพราะภาษาเป็นเหตุ เนื่องจาก คนมอญที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนในครั้งแรกไม่สามารถจะพูดจาสื่อสารเข้าใจภาษาไทยได้ ฟังคำสั่ง หรือปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าขุนมูลนายไม่ได้ตั้งใจเมื่อขัดใจขึ้นมาก็เรียกว่า "มอญขวาง" ซึ่งข้อ อธิบายนี้ไม่เกี่ยวกับการตั้งบ้านเรือน ส่วนการตั้งบ้านเรือนขวางแม่น้ำก็มีใช้ทั้งหมดเป็นเพียง ส่วนน้อยที่ปลูกบ้านหันหน้าลงน้ำนั้นก็มีเป็นอันมาก

มีไม้โมกเป็นเอกลักษณ์ของชาวมอญ หมู่บ้านมอญไม่ว่าที่วัดหรือที่บ้านจะเห็นรั้วริม ถนนทางเท้าในหมู่บ้านที่ยาวตลอดหมู่บ้านสู่วัด สองข้างทางจะปลูกด้วยต้นโมกเป็นรั้วแน่นชิด ตัดแต่งเป็นรั้วเป็นกำแพงสองข้างถนนและรอบบริเวณบ้านและวัด นอกจากจะเป็นธรรมชาติที่ สวยงามช่วยให้อากาศดี ดอกยังมีกลิ่นหอมไปทั่วหมู่บ้าน หากเห็นไม้โมกที่วัดตัดแต่งเป็นรั้ว ไม่ ว่าที่วัดหรือบ้านก็รู้ได้ว่าเป็นวัดมอญ หมู่บ้านมอญ

ตั้งชื่อหมู่บ้านเป็นภาษามอญเหมือนหมู่บ้านเดิมในเมืองมอญ ชาวมอญที่สามโคกจะตั้ง หมู่บ้านเป็นแบบรวมกลุ่มที่อพยพมาจากบ้านบางเดียวกัน จะตั้งชื่อหมู่บ้านของตนเป็นภาษา มอญ เหมือนหมู่บ้านเดิมในเมืองมอญ เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปชื่อหมู่บ้านมอญหลายหมู่บ้านจาก ภาษามอญผิดเพี้ยนกลายเป็นภาษาไทย เช่น "เมตารังค์" มาจากภาษามอญเดิมว่า "ปีสะตางค์" "บ้านกลาง" มาจากภาษามอญว่า "สะกราด" เป็นต้น

หมู่บ้านชาวมอญสามโคก ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมสองฝั่งลำน้ำเจ้าพระยาเป็นกลุ่มบ้าน ไม่ ปะปนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น มีทั้งหมด ๑๕ หมู่บ้าน ชื่อหมู่บ้านก็เป็นชื่อเดิมของมอญตามถิ่นที่อยู่ เมื่ออพยพเข้ามาก็เอาชื่อบ้านเมืองเดิมของตนมาตั้ง จะได้รวมกันอยู่ถูกบ้านถูกบางอย่างสงบสุข มีดังนี้ (กวาง เป็นภาษามอญ หมายถึงหมู่บ้าน)

กวางเวียงจาม หมู่บ้านมอญอยู่ในเขตตำบลท้ายเกาะใหญ่ อยู่เหนือสุดของอำเภอสาม โคก หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของลำน้ำเจ้าพระยา "เวียงจาม" เป็นชื่อหมู่บ้านมอญอยู่ติดกับ เมืองแerry แปลว่า "จรเข้ชุม" คนมอญที่อพยพมาจากเมืองแerry เป็นศูนย์กลางทางพุทธ ศาสนา วัดท้ายเกาะใหญ่ในอดีตสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้เสด็จประพาสต้นมาพักแรมที่ศาลาริมฝั่ง น้ำหน้าวัดหนึ่งคืน บ้านเวียงจามมีครัวเรือนประมาณ ๖๐ ครอบครั้ว มีประชากรประมาณ ๒๔๐ คน

กวางเมตารังค์ อยู่ในเขตตำบลเชียงรากน้อยฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา หมู่บ้านมอญตั้งอยู่ฝั่งใต้คลองเชียงรากน้อยตั้งแต่ปากคลองริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และลึกเข้าไป ในคลองมีวัดเมตารังค์เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาของชุมชน คำว่า "เมตารังค์" เป็นชื่อมอญ เรียกว่า "ปีสะตางค์" หรือแม่น้ำ "สะโตง" ที่เรียกเป็นภาษาพม่า แม่น้ำสายนี้อยู่ในฝั่งเกาะ ตะมะ

บ้านเมตารังค์มีครัวเรือนประมาณ ๑๐ ครอบครั้ว มีประชากรประมาณ ๕๐ คน

กวางวัดพลับสุธาวาส อยู่ในเขตตำบลเชียงรากน้อย อยู่ใต้หมู่บ้านเมตารามค์ประมาณ ๓ กิโลเมตร ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา หมู่บ้านวัดพลับเป็นชาวมอญที่อพยพมาจากหมู่บ้าน "สะหลัด" เป็นหมู่บ้านอยู่ในเมืองสะเทิงเขตหงสาวดี หมู่บ้านวัดพลับเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาในชุมชนมีคลองข้างวัดเรียกว่า คลองวัดพลับ จากแม่น้ำสู่หัวไร่ปลายนา บ้านวัดพลับมีครัวเรือนประมาณ ๘๘ ครอบครั้ว มีประชากรประมาณ ๒๕๐ คน

กวางศาลาแดง มอญเรียกว่า "เพี้ยะปราน" เป็นชื่อหมู่บ้านใหญ่อยู่ติดกับเมืองเมะตะมะ บ้านศาลาแดงเป็นชุมชนมอญตั้งอยู่ในเขตตำบลเชียงรากน้อยริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ใต้หมู่บ้านวัดพลับลงมาประมาณ ๒ กิโลเมตร เป็นชุมชนมอญที่มีบ้านเรือนค่อนข้างหนาแน่น ถนนเส้นทางเดินในหมู่บ้านจัดอย่างเป็นระเบียบ มีการขยายตัวของชุมชนมาทางด้านหลังของหมู่บ้าน มีการตัดถนนซอยปลูกบ้านแบบยุคใหม่รูปแบบหมู่บ้านจัดสรร บ้านศาลาแดงได้รับการยกย่องว่าเป็นหมู่บ้านตัวอย่างในด้านความสะอาดของชุมชนเป็นอันดับหนึ่ง ความเป็นอันหนึ่งเดียวกัน มีความร่วมมือเสียสละกับทางราชการ มีวัดศาลาแดงเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นวัดที่มีศิลปกรรมและโบราณวัตถุที่มีคุณค่ายิ่ง ในอดีตคนมอญที่บ้านศาลาแดงได้เข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรมเจริญก้าวหน้า บ้านศาลาแดงมีครัวเรือนประมาณ ๗๕ ครอบครั้ว มีประชากรประมาณ ๓๗๐ คน

กวางแดง เป็นหมู่บ้านมอญอยู่ในเขตตำบลเชียงรากน้อย อยู่ติดกับหมู่บ้านศาลาแดง ชาวมอญที่อพยพมาอยู่ที่นี่มาจากหมู่บ้าน "แดง" ซึ่งแปลว่า บ้านเมืองเก่าเป็นหมู่บ้านใหญ่อยู่ติดกับเมืองเมะระมิงค์ บ้านแดงเป็นหมู่บ้านเล็กมาก เนื่องจากชาวมอญที่หนีอพยพโยกย้ายครัวเรือนไปทำมาหากินในที่อื่น บ้านแดงมีครัวเรือนอยู่ประมาณ ๔ ครอบครั้ว ประชากร ๑๕ คน

กวางกลาง เป็นชื่อหมู่บ้านมอญเรียกว่าหมู่บ้าน "สะกราด" เป็นหมู่บ้านใหญ่อยู่ในเมืองเมะตะมะในอดีต บ้านกลางตั้งอยู่ในเขตตำบลบ้านจั่ว ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ใต้หมู่บ้านศาลาแดงประมาณ ๘ กิโลเมตร วัดสองพี่น้องเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในชุมชน บ้านกลางเป็นชุมชนมอญขนาดใหญ่ มีบ้านเรือนปลูกอยู่หนาแน่นซ้อนติดกันตั้งแต่ริมฝั่งแม่น้ำจนลึกเข้าไปในบึง มีการขยายตัวของชุมชนไปปลูกบ้านในด้านหลัง ซึ่งติดกับถนนด้านเหนือของวัดสองพี่น้อง เป็นที่ตั้งของวัดร้างสมัยอยุธยาซึ่งคงเหลือโบสถ์และแนวถนนทางเดินที่ปูด้วยอิฐเรียบริมฝั่งน้ำ พบใบเสมาศิลาทรายศิลปะอุทอง พระพุทธรูปศิลาจำหลักศิลาทรายขนาดใหญ่ ครัวเรือนประมาณ ๑๐๘ ครอบครั้ว มีประชากรประมาณ ๑,๓๐๐ คน

กวางสวนมะม่วง มีชื่อเดิมว่า "เพี้ยะเกร็ง" เป็นเมืองขึ้นกับเมืองเมะตะมะในอดีต บ้านสวนมะม่วงเป็นชุมชนมอญตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ห่างจากบ้านกลางประมาณ ๓ กิโลเมตร บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของวัดร้างสมัยอยุธยาที่มีชื่อว่า "วัดราชบูรณะ" ปัจจุบันไม่เหลือซากโบราณสถานเลย เพราะมีผู้ซื้ออิฐลงไปขายที่กรุงเทพฯ จนหมดสิ้น บ้านสวนมะม่วงเป็นชุมชนเล็กมีครัวเรือนอยู่ประมาณ ๓๐ ครอบครั้ว มีประชากร ๒๐๐ คน

กวางอำพู เป็นหมู่บ้านชาวมอญที่อยู่ติดกับหมู่บ้านสวนมะม่วงทางด้านใต้ ด้านเหนือติดกับวัดไผ่ล้อมที่มีนกปากห่างมาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก อำพูเป็นชื่อเมืองที่เป็นเมืองขึ้นเมะตะมะ มอญเรียกว่า "อะปอง" บ้านอำพูมีวัดอำพุรารามเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนา หมู่บ้านนั้นเป็นชุมชนเล็กมีครัวเรือนประมาณ ๒๕ ครอบครัว มีประชากร ๑๕๐ คน

กวางเจดีย์ทอง เป็นชุมชนมอญอยู่ในเขตตำบลคลองควาย ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำตรงข้ามกับบ้านมะม่วง เป็นหมู่บ้านใหญ่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ชาวมอญที่อพยพมาจากเมือง "มูร์เต็ง" ซึ่งเป็นชื่อเจดีย์รูปแบบเจดีย์มอญของวัดเจดีย์ทอง แต่มีขนาดใหญ่ บ้านเจดีย์ทองมีวัดเจดีย์ทองเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของชุมชน บริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งชุมชนโบราณสมัยอยุธยามาก่อน ชาวมอญที่อพยพมาอยู่ในสมัยกรุงธนบุรีได้ก่อตั้งหมู่บ้านและบูรณะวัดร้างขึ้นมาใหม่ให้ชื่อว่าวัดเจดีย์ทอง บ้านเจดีย์ทองมีครัวเรือนทั้งหมดประมาณ ๖๕ ครอบครัว มีประชากรทั้งหมด ๒๓๐ คน

กวางสามเรือน อยู่ริมฝั่งน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ใต้หมู่บ้านเจดีย์ทองไปประมาณ ๑ กิโลเมตร ในเขตตำบลคลองควาย หมู่บ้านนี้เคยทำอาชีพทำไม้ขายในอดีต บ้านสามเรือนมีวัดเมียงหรือวัดสามัคคิยารามเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในชุมชน คำว่า "เมียง" มาจากภาษามอญว่า "แม่่ง" แปลว่ารอกคอย เป็นชื่อหมู่บ้านใหญ่ในเมืองเมะระมิงค์ บ้านสามเรือนมีครัวเรือนอยู่ประมาณ ๖๐ ครอบครัว มีประชากรประมาณ ๒๖๐ คน

กวางโพธิ์ เป็นหมู่บ้านมอญอยู่ใกล้เคียงกับหมู่บ้านสามเรือน ตั้งอยู่ในเขตตำบลคลองควาย อยู่ระหว่างกลางด้านใต้เป็นคลองควายด้านเหนือติดวัดสุราษฎร์รังสรรค์ บ้านโพธิ์เป็นชุมชนที่มีขนาดเล็ก ชาวมอญที่อพยพมาจากหมู่บ้าน "พ่อ" เป็นหมู่บ้านในลือเมะตะมะ บ้านโพธิ์มีครัวเรือนประมาณ ๒๒ ครอบครัว มีประชากร ๑๑๐ คน

กวางตากแดด เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตตำบลบางเตยติดกับชุมชนบ้านโพธิ์ โดยมีคลองควายคั่นอยู่และไปสุดเขตที่คลองบางเตย บ้านตากแดดเป็นชุมชนเล็กๆ อยู่ริมฝั่งน้ำเจ้าพระยา และคลองควาย ชาวมอญอพยพมาจากบ้าน "ริตัก" แปลว่าไม้เรียว เป็นหมู่บ้านอยู่ในเขตมูร์เต็ง บ้านตากแดดมีวัดจันทกะพ้อหรือวัด "โก๊ะ" เป็นภาษามอญแปลว่า ต้นจันทกะพ้อ เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในชุมชน บริเวณปากคลองบางเตยฝั่งเหนือคลองในเขตบ้านตากแดดเคยเป็นทั้งวัดร้างสมัยอยุธยาชื่อว่า วัดตาล ในสมัย ร.๖ ได้ก่อตั้งที่ว่าการอำเภอสามโคก โรงพักเป็นอาคารถาวรขึ้นเป็นครั้งแรก ชุมชนบ้านตากแดดมีโรงเรียนชุมชนวัดจันทกะพ้อเป็นสถานศึกษาระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานประถมศึกษาอำเภอสามโคก บ้านตากแดดมีครัวเรือนประมาณ ๒๗ ครอบครัว มีประชากร ๑๓๕ คน

กวางสามโคก ตั้งอยู่ที่ตำบลสามโคกฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เลยไปจากชุมชนบ้านตากแดด เป็นชุมชนเก่าเป็นบ้านเมืองเก่าตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมัยอยุธยา เป็นชุมชนใหญ่เคยเจริญรุ่งเรืองมาในอดีต มีวัดอยู่หลายวัด ได้แก่ วัดหนัก วัดสะแก วัดสามโคก วัดสิงห์ วัดช่องลม(ร้าง) วัดแจ้งนอก (ร้าง) วัดแจ้งใน วัดป่าฝ้าย วัดไก่อเตี้ย มีลำคลองจากแม่น้ำเข้าสู่

ชุมชนหลายสายมีคลองวัดตำหนัก คลองวัดสะแก คลองเกาะป็น คลองบ้านทาส คลองวัดสิงห์ คลองวัดแจ้ง คลองখনอน คลองวัดป่าฝ้าย

สภาพของชุมชนบ้านสามโคกมีการโยกย้าย มีความเจริญรุ่งเรืองแล้วเลื่อนไปตามยุคสมัย บ้านเรือนไม่หนาแน่นเหมือนชุมชนมอญที่อพยพมาในยุคธนบุรีหรือต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งอยู่กับเป็นกลุ่มเดียวโดดๆ ไม่ปะปนกับคนไทยหรือคนจีน แต่ชุมชนบ้านสามโคกจะปะปนกัน มีทั้งคนมอญ ไทย จีน ชุมชนมอญบ้านสามโคกไม่มีเอกลักษณ์ที่เด่นชัดไม่ว่าเป็นลักษณะของหมู่บ้านหรือวัด ในชุมชนบ้านสามโคกยังแยกย่อยเป็นหมู่บ้านเล็กปลูกติดต่อกันริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ปากคลองบางเตย ซึ่งเป็นตลาดเป็นที่ตั้งอยู่ของชุมชนชาวจีนไปจนถึงวัดไก่อ๊ต้อย ประมาณ ๑๐ หมู่บ้าน ได้แก่

"บ้านตองเปอะ" เป็นหมู่บ้านมอญเดิมเรียกว่า "ตองเปราะ" เป็นหมู่บ้านในเขตเองมูร์ เดิมรีโนดิตตบ้านตองเปอะมีทั้งมอญปนไทย "บ้านพรหม" เป็นชุมชนมอญ "บ้านทาส" เป็นชุมชนมอญ "บ้านมะขามป้อม" เป็นชุมชนมอญปนไทย "บ้านวัดแจ้ง" เป็นชุมชนมอญปนจีน "บ้านখনอน" เป็นชุมชนไทย "บ้านป่าฝ้าย" เป็นชุมชนมอญปนจีน "บ้านลุ่มและบ้านท่าลาน" เป็นชุมชนปนจีน เป็นชุมชนแห่งแรกที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มอญอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สามโคกเป็นครั้งแรกในสมัยอยุธยาจนเจริญรุ่งเรืองกลายเป็นเมืองสามโคก เมืองปทุมธานี และจังหวัดปทุมธานีในปัจจุบันนี้

กวางกระแซง เป็นหมู่บ้านอยู่เลยบ้านสามโคกไปอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ในเขตตำบลกระแซง ในอดีตกระแซงเป็นตลาดน้ำเป็นตลาดใหญ่มีเรือนแพหนาแน่นเต็มคู้่งน้ำมีระยะทางประมาณ ๒ กิโลเมตร ตั้งแต่หน้าวัดไก่อ๊ต้อยไปถึงวัดชัยสิทธิ์ธาวาส บ้านเรือนปลูกสร้างบนโป๊ะไม้หรือไม้ไผ่เรียกว่า "ลูกบวบ" บ้านเรือนแพที่สร้างยุคนั้นมีทั้งทรงไทย ทรงปั้นหยา เป็นร้านค้าเป็นตลาดน้ำมีเรือแพพายชักโชวหน้าแน่นทั้งเรือเล็กใหญ่ ขายสินค้านานาชนิด มีผักผลไม้ ของหมักดอง กะป็น้ำปลา ขายเนื้อ ขายหมู ขายปลา ขนมต่างๆ สารพัด นอกจากนี้ยังมีร้านขายทอง ร้านขายยา ขายจาก ขายน้ำมันยาง เครื่องจักรสาน

ตลาดบ้านกระแซงเป็นตลาดใหญ่ของจังหวัดปทุมธานี ผู้คนสองฝั่งน้ำและบ้านเรือนในลำคลองต่างๆ ในเขตอำเภอสามโคกและอำเภอเมือง เมื่อจะจัดงานใหญ่ก็ต้องลงเรือมาจับจ่ายสินค้าที่ต้องการที่ตลาดบ้านกระแซง ต่อมาภายหลังมีการตัดถนนเส้นทางสามโคกปทุมเป็นถนนลูกรัง มีรถโดยสารรับส่งจากอำเภอสามโคกไปจังหวัด ผู้คนนิยมเดินทางบกมากขึ้นมีการสร้างตึกแถวเป็นตลาดในตัวจังหวัดเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ขณะเดียวกันตลาดน้ำบ้านกระแซงเริ่มซบเซา เรือแพคนหนีหายไป พ่อค้าแม่ค้าก็เคลื่อนย้ายไปขายที่ตลาดจังหวัดมากขึ้น มีชาวนานตลาดบ้านกระแซงก็สิ้นสุดลง บ้านเรือนแพถูกขายและโยกย้ายไปอยู่ที่อื่น ที่อยู่ที่เดิมก็ตั้งเสายกบ้านยกเรือนขึ้นอยู่ริมฝั่ง หมู่บ้านกระแซงมีทั้งมอญและจีน

กวางทองคู้่ง เป็นหมู่บ้านชาวมอญที่อยู่ในเขตตำบลเชียงรากใหญ่ ตั้งอยู่ตรงส่วนคู้่งของแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออกตรงข้ามกับตลาดบ้านกระแซง บ้านทองคู้่งเริ่มต้นจากปากคลองบ้านพร้าวฝั่งใต้คลองไปถึงวัดสำแล เป็นหมู่บ้านตั้งอยู่ริมฝั่งน้ำตรงข้ามกับตลาดบ้าน

กระแชง บ้านท้องคุ้งมีวัดสำคัญเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาของชุมชน มอญบ้านท้องคุ้งเป็นกลุ่มคนมอญที่อพยพมาจากเมือง "สั้มแล" อยู่ในเขตเมืองเมาะระมิงค์ บ้านท้องคุ้งมีครัวเรือนประมาณ ๗๐ คน ประชากรประมาณ ๓๕๐ คน

การตั้งถิ่นฐานของชาวมอญที่สามโคกในปัจจุบันมีแนวโน้มลดลง เนื่องจากสาเหตุสองประการ หนึ่งอาชีพการทำมาหากินเปลี่ยนไปจากเดิม สองหมู่บ้านเดิมพื้นที่คับแคบเป็นเหตุให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นไปทำมาหากินและตั้งบ้านเรือนอยู่ต่างจังหวัด บางบ้านมีครอบครัวที่เกิดขึ้นใหม่ไม่มีพื้นที่จะปลูกสร้างบ้านเรือนได้ก็อพยพไปอยู่บ้านจัดสรร จึงทำให้หมู่บ้านชาวมอญบางหมู่บ้านจะมีสภาพเป็นหมู่บ้านร้างเช่น "หมู่บ้านแดง" ตำบลเชียงรากน้อย แนวโน้มประชากรในหมู่บ้านมอญจึงลดลงและกระจายออกไปจากกลุ่ม

วิถีชีวิตการประกอบอาชีพ

ชาวมอญที่สามโคกมีอาชีพที่แตกต่างกับคนไทยทั่วไปในเรื่องการทำมาหากิน คือ ชาวมอญจะไม่ทำนาหรือการเกษตร เหตุผลเนื่องมาจากมีพื้นที่ในการตั้งบ้านเรือนแออัดคับแคบและไม่มีที่ดินถือครองมากนัก อีกประการหนึ่งชาวมอญอาจคุ้นเคยกับอาชีพเดิมของตนมาตั้งแต่บ้านเมืองเดิมคืออาชีพค้าขายทางเรือ ซึ่งตามสภาพที่ตั้งบ้านเรือนของชาวมอญก็ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ บ้านเรือนและเมืองหลวงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันล้วนแล้วแต่ตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำลำคลองทั้งสิ้น อาชีพของชาวมอญในอดีตตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ.๒๕๐๐ มีดังนี้

อาชีพค้าโอ่ง เป็นอาชีพหลักของชาวมอญ โดยใช้เรือกระแชงขนาดบรรทุกทุกข้าวเปลือกได้ ๒๕ เกวียน ส่วนตรงกลางลำเรือเป็นพื้นที่โล่งไปถึงท้องเรือเป็นที่บรรทุกสินค้าเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งจัดเรียงไว้อย่างเป็นระเบียบ เรือกระแชงลำหนึ่งบรรทุกโอ่งได้ ๒,๐๐๐ กว่าลูก ครกได้ ๒๐๐ ลูก อ่างได้สี่ถึงห้าร้อยลูกโดยจัดวางเรียงไว้ด้านข้างโอ่งและในโอ่งอย่างเป็นระเบียบ

ที่พักในเรือกระแชงมอญค้าโอ่ง จะใช้ท้ายเรือที่เรียกว่าแก่งเรือเป็นที่อยู่อาศัยหลับนอน หุงหาอาหาร ตอนท้ายเรือจะปูพื้นด้วยกระดาน มีพื้นที่กว้างใต้ท้องเรือก็เป็นที่พักของใช้ของกินได้ เช่น ข้าวสารอาหารแห้ง ก่อนออกเดินเรือไปค้าโอ่งจะทำพิธีเช่นไหว้แม่ย่านางเรือ ซึ่งสถิตอยู่หัวเรือ ด้วยรูปเทียน หมู เป็ด ไก่ ไข่ต้ม ผลไม้ แล้วเตรียมของกินของใช้มุ้งหมอนที่นอนเสื่อให้พร้อม เส้นทางค้าขายโอ่งเดินทางโดยเรือกระแชงใช้แจวในส่วนท้ายและพายในส่วนหัว บางครั้งมีลมกระโชกก็ใช้ผ้ากางใบให้เรือวิ่งไปตามแรงลมฝนในส่วนที่น้ำตื้นก็ใช้ท่อน้ำ

การเดินทางจะเลาะริมฝั่งน้ำผ่านบ้านเรือนวัดวาอารามต่างๆ ไปตามลำน้ำเจ้าพระยาล่องไปยังเกราะเกร็ด ซึ่งเป็นย่านเตาเผา เครื่องปั้นดินเผาที่มอญเกาะเกร็ดผลิตมีตุ่มสามโคก ตุ่มดินสีแดง อ่าง ครก ลงสินค้าในเรือกระแชงส่วนหนึ่งแล้วจึงเดินทางต่อไปซื้อสินค้าโอ่งมังกรที่ราชบุรี อ่าง ครก จนเต็มลำเรือจากราชบุรีเดินทางไปตามลำน้ำท่าจีนผ่านป่าโมก อ่างทอง สิงห์บุรี ชัยนาท นครสวรรค์ ถึงนครสวรรค์แยกไปตามลำน้ำปิงไปถึงอำเภอเมืองตาก ถ้าแยกไป

ตามลำน้ำน่านก็ไปถึงอำเภอเมืองอุดรดิต ถ์และไปตามลำน้ำยมก็ไปถึงอำเภอบางระกำจังหวัดพิษณุโลก การเดินทางค้าขายสินค้าโองจะแวะจอดขายเรื่อยไป ค่าที่ไหนก็นอนที่นั่น หยุดพักจอดเรือนอนก็มักจะจอดในย่านตลาดหรือชุมชนมีบ้านเรือนอยู่อาศัยจะมีความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย การเดินทางค้าขายโองแต่ละครั้งใช้เวลา ๒-๓ เดือนกว่าจะล่องเรือกลับ และในหนึ่งปีสามารถค้าขายตุ้มได้เพียงครั้งเดียวที่ยกกลับมักจะซื้อสินค้าจากทางเหนือลงมาขายด้วย เช่น น้ำมัน ยาง ยาสูบ ที่เรียกว่ายาตั้ง เอามาขายในหมู่บ้านของตน

อาชีพขายกระบุง ชาวมอญบ้านตากแดดส่วนหนึ่งมีอาชีพทำเครื่องจักสานกระบุง ซึ่งเป็นที่ต้องการของชาวนาชาวสวนในการเก็บใส่ขนถ่ายบรรทุกผลผลิตทางการเกษตร กระบุงมอญบ้านตากแดดจะสานด้วยไม้ไผ่เป็นไม้ไผ่สีสุก มีปล้องใหญ่ ช้อยาว เนื้อหนาโดยซื้อไม้จากหมู่บ้านคนไทยที่มีอาชีพทำนามักปลูกไม้ไผ่ไว้ล้อมบ้านนอกคันคูรอบบ้านในเขตสามโคก อีกส่วนหนึ่งจะซื้อไม้จากแพที่ล่องมาจากนครสวรรค์ อุทัยธานี ตามลำน้ำเจ้าพระยาโดยนำมาตัดทอนเป็นท่อนๆ แล้วจักสานเป็นตอกขึ้นรูปเป็นกระบุงโดยใช้สถานที่ไถ่ถูนบ้านของตนเป็นที่พักผลิต นำลงเรือกระแชลล่องไปขายตามแม่น้ำลำคลองต่างๆ จากสามโคกไปสำโรง พระโขนง พระประแดง มีนบุรี หนองจอก การค้าขายกระบุงมอญเป็นไปในลักษณะขายส่งบ้างขายปลีกบ้าง และขายในลักษณะแลกข้าวเรียกว่า "กรอกต่อกรอก" คือต้องใส่ข้าวเต็มกระบุงคนขายก็ได้ข้าวไปคนซื้อก็ได้กระบุงไป

อาชีพค้าทราย เป็นอาชีพหนึ่งของชาวมอญบ้านตากแดด โดยใช้เรือกระแชลถ่อและแจวไปตามลำน้ำเจ้าพระยา ไปถึงชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง จอดเรือจ้างคนงานท้องถิ่นที่มีอาชีพรับจ้างมทรายใส่บุงก็ แล้วมีคนรับเหมาเรืออีกต่อหนึ่ง แยกทรายเป็นประเภททรายก่อสร้างและทรายถมที่ ลานทรายอยู่ในเขตอำเภอบางไทร ออยุธยาเป็นแหล่งมทรายสำคัญแหล่งหนึ่งที่ใกล้กรุงเทพฯ เมื่อทรายเต็มลำเรือแล้วก็จะล่องเรือไปขายที่กรุงเทพฯ

อาชีพของชาวมอญบ้านตากแดดในปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคที่เจริญด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีถนนตัดผ่าน เส้นทางขนส่งทางบกมีความสำคัญกว่าทางน้ำ เรือประทุน เรือกระแชล เรือต่อหายไปจากแม่น้ำลำคลอง รถปิกอัพ รถบรรทุกบนถนนเข้ามาแทนที่ โรงงานบ้านจัดสรรเกิดขึ้นริมสองฟากฝั่งถนน สังคมและชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป อาชีพของชาวมอญบ้านตากแดดก็เปลี่ยนไปจากเดิม มีอาชีพใหม่เกิดขึ้น อาชีพของชาวมอญบ้านตากแดดในสมัยปัจจุบันพอจะแยกเป็นประเภทได้ดังนี้

อาชีพเดินเรือรับจ้าง เป็นอาชีพที่เกิดขึ้นในยุคสมัยที่มีเครื่องจักรกลเข้ามาแทนแรงงานคนยุคเครื่องจักรไอน้ำหมดไป ยุคเรือพายเรือแจวเรือถ่อค่อยลดหายไปเป็นยุคเครื่องจักรดีเซล ชาวมอญบ้านตากแดดประกอบอาชีพเดินเรือสองประเภทคือ

"อาชีพเรือโยงรับจ้าง" ซึ่งประกอบด้วยเรือแม่ลมีเครื่องนอน ลำที่มีกำลังมากสามารถลากจูงเรือต่อ เรือเอี่ยมจุ่น ที่บรรทุกสินค้าได้ครั้งละนับสิบลำ ชาวมอญที่มีอาชีพเรือโยงรับจ้างนี้จะโยงเรือต่อขนาดใหญ่ที่บรรทุกสินค้าเกษตร ทราย ดิน หิน แร่ สินค้าขนานชนิดจาก

ต่างจังหวัดล่องสู่กรุงเทพฯ ในหนึ่งปีจะได้หยุดพักอยู่บ้านเรือนก็เพียงในช่วงเทศกาลตรุษสงกรานต์เท่านั้น

อาชีพเดินเรือรับจ้างบรรทุกของ" ชาวมอญบ้านตากแดดแต่เดิมใช้เรือไม่มีขนาดใหญ่บรรทุกได้ ๔๐-๕๐ ตัน บรรทุกสินค้าการเกษตร ข้าว แป้งมัน ข้าวโพด ทราบ ดิน หิน แร่ ไปส่งยังกรุงเทพฯ โดยเรือโย่งแต่ละลำมีราคาแพงมากเพราะต่อด้วยไม้สัก การดูแลรักษา ขึ้นคนตอกหมัน ชันยาแต่ละครั้งใช้เงินมาก ประกอบกับไม้หมดจากป่า จึงเกิดการต่อเรือเหล็กบรรทุกของขึ้นทดแทนเรือไม้และสามารถต่อให้มีขนาดใหญ่โตกว่าเรือไม้หลายเท่า เรือต่อขนาดใหญ่สามารถบรรทุกสินค้าได้รียกว่าตันขึ้นไป แทนที่เรือต่อไม้สักซึ่งหายไปจากลำน้ำเจ้าพระยาโดยแปรสภาพมาเป็นเรือท่องเที่ยวหรือขึ้นบกเป็นร้านอาหารบ้านเรือน

เรือต่อที่ทำด้วยเหล็ก เล่ากันว่า เกิดขึ้นครั้งแรกที่สามโคกประมาณปี พ.ศ.๒๕๑๒ จากคนเรือกำนันชื่อโดยชาวญี่ปุ่นมาเช่าที่ริมฝั่งแม่น้ำ ต่อเรือเหล็กให้แก่ทางราชการโดยจ้างคนงานชาวบ้านที่สามโคก จึงได้เรียนรู้ความรู้เรื่องช่างเชื่อมจากนายช่างญี่ปุ่น ต่อเรือเสร็จงานหมด ญี่ปุ่นกลับไป ช่างกลุ่มนี้ได้ทดลองออกแบบต่อเรือเหล็กกันเองใช้บรรทุกของประสบความสำเร็จ จึงเริ่มต่อเรือเหล็กบรรทุกของขายเป็นอาชีพ จนปัจจุบันนี้มีคนเรือรับจ้างต่อเรือเหล็กบรรทุกของหลายแห่งในเขตสามโคก

ชาวมอญบ้านตากแดดที่ประกอบอาชีพรับจ้างบรรทุกของก็เช่นเดียวกับอาชีพเรือโย่งต้องใช้ชีวิตอยู่ในเรือเป็นแรมปี บางครั้งจะไปเยี่ยมบ้านเยี่ยมลูกซึ่งอยู่กับป้าตายายที่บ้านเลี้ยงให้ เข้าโรงเรียนก็ต้องไปได้ทีละคน ต้องเหลือคนเฝ้าเรือ ถ้าจะอยู่ให้พร้อมหน้าพ่อ แม่ ลูก ก็ต้องหยุดจอดเรือซึ่งมักจะหยุดในช่วงเทศกาลตรุษสงกรานต์เท่านั้น

อาชีพเรือดูดทราย สามารถสร้างรายได้ดีในยุคก่อนที่จะเป็นรูปของบริษัทที่มีคนจัดการในยุคแรกที่ใช้แรงงานคนงมทราย ต่อมาได้พัฒนาเป็นเครื่องจักรติดตั้งกลางลำเรือต่อดัดแปลงจากเรือบรรทุกเป็นเรือดูดทรายจากใต้น้ำมาใส่อ่างเหล็ก ต่อมาเรือดูดทรายได้พัฒนาเป็นเรือที่ต่อด้วยเหล็ก มีขนาดใหญ่โต เครื่องจักรก็มีแรงมาก ที่ท่อดูดหัวเจาะขนาดใหญ่ดูดได้ลึกกว่าเก่าเรือดูดทรายแต่ละลำมีมูลค่านับล้านบาท ในขณะเดียวกันเรือบรรทุกทรายก็เป็นเรือเหล็กทั้งหมด มีขนาดใหญ่โต อาชีพเรือดูดทรายเป็นอาชีพหนึ่งที่สร้างความมั่งมีให้ชาวมอญเป็นอย่างมาก ประมาณเรือดูดทรายในลำน้ำเจ้าพระยาในปัจจุบันมีไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ลำ

อาชีพขายตุ่ม ปัจจุบันยังคงมีเรือกระแชงขึ้นล่องขายตุ่มอยู่บ้าง แต่พัฒนาเป็นเครื่องหางติดท้ายแทนแรงงานคนแจวเรือพาย ส่วนใหญ่จะเปลี่ยนจากเรือเป็นรถบรรทุก ถ้าไปค้าขายต่างจังหวัดไกลก็ใช้รถบรรทุกใหญ่ แต่ถ้าเร่ขายตามชอกชอยและจังหวัดใกล้เคียงไปเข้าเย็นกลับก็จะใช้รถปิกอัพ ส่วนตุ่มสามโคกที่เกาะเกร็ดก็เลิกผลิตแล้วจึงเป็นโอ่งราชบุรี ปัจจุบันตุ่มโอ่งก็มีความสำคัญน้อยลง จำนวนความต้องการใช้น้อยลง

อาชีพกรรมกรโรงงาน เมื่อจบการศึกษาภาคบังคับไม่ได้ศึกษาต่อก็เข้าทำงานในโรงงานหรือศึกษาต่อในระดับ ปวช.-ปวส. เข้าสู่ระบบโรงงานอุตสาหกรรมย่านรังสิต ลาดหลุมแก้ว อำเภอมือง และสามโคก เป็นอาชีพที่ไม่ต้องลงทุนด้วยเงินทองอย่างการค้าอย่างอาชีพดั้งเดิมที่

พ่อแม่ทำมา ชาวมอญรุ่นใหม่จึงไม่ยอมรับสืบสานอาชีพดั้งเดิมของพ่อแม่ แต่พอใจในอาชีพกรรมกรโรงงานมากกว่า

อาชีพรับราชการ เช่น รับราชการครู อาจารย์ ทหาร ตำรวจ แพทย์ พยาบาล ซึ่งมีเป็นส่วนน้อยเช่นเดียวกับสังคมหรือชุมชนอื่นๆ ซึ่งต้องอาศัยความอดทน สติปัญญาในการศึกษาเล่าเรียนเป็นเวลานาน การแข่งขัน การสอบ ความอดทนจนกว่าจะเข้าสู่ตำแหน่งนั้นๆ ได้

บ้านเมืองและสังคมเปลี่ยนไปมีผลให้ชุมชนเปลี่ยนไป อาชีพการทำมาหากินใหม่ๆ เกิดขึ้น ความเป็นชุมชนของมอญบ้านตากแดดก็เปลี่ยนแปลงไปจากสังคมปิดเป็นสังคมเปิด ผู้คนในหมู่บ้านโยกย้ายถิ่นที่อยู่ไปอยู่ที่ห่างไกล ที่ดินบ้านเรือกเดิมถูกขาย มีคนแปลกหน้าจากต่างถิ่นเข้ามาปลูกสร้างบ้านเรือนในหมู่บ้านมากขึ้น อาชีพของคนในชุมชนมอญเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต

ประเพณีวัฒนธรรม

ชาวมอญสามโคกมีประเพณีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกันในแต่ละหมู่บ้าน ประเพณีวัฒนธรรมของชาวมอญเป็นสื่อกลางเพื่อติดต่อสัมพันธ์ ทำให้มีกิจกรรมร่วมกันมีเอกลักษณ์ของกลุ่มที่บ่งบอกถึงความเป็นมาวิถีชีวิต อันมีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมายาวนาน ดังนี้

ประเพณีสิบสองเดือน ได้แก่

ประเพณีทำบุญวันตรุษ ประเพณีทำบุญวันตรุษตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ถึงวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ รวม ๓ วัน ตรุษแปลว่าสุดหรือขาด หมายถึงสิ้นปีเก่า เป็นการแสดงความยินดีที่ได้มีชีวิตผ่านไปหนึ่งปีเรียกว่าส่งท้ายปีเก่า ขนบที่จัดขึ้นในวันตรุษที่จะขาดเสียไม่ได้คือ ข้าวเหนียวแดงและกาสะแม มีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระตามประเพณี บางวัดก็จัดให้มีการสวดภาณยักษ์ตามวัดที่ชาวบ้านมีความเชื่อถือเรื่องผีสงและเพื่อให้ละชั่ว เกรงกลัวต่อบาป ประเพณีปฏิบัติแต่สิ่งที่ดีงาม

ประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีวันสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ แสดงความยินดีในการต้อนรับปีใหม่ ตรงกับวันที่ ๑๓, ๑๔, ๑๕ เดือนเมษายนของทุกปี มีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระและมีพิธีบังสุกุลอัฐิ หรือกระดูกผู้ตายที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวไทยรามัญเมืองปทุมเรียกพิธี "เป็งสงกรานต์" นำข้าวแช่พร้อมกับข้าวคาวหวาน มีเนื้อเค็ม กะปิทอด หัวผักกาดหวาน ปลาผัดกระเทียมดอง และอาหารหวานมี ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง กาสะแม ข้าวเหนียวแดง มะพร้าวแก้ว ไปถวายพระที่วัดและญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ในตอนบ่ายมีพิธีสงน้ำ พระพุทธรูป รดน้ำบิดามารดาและญาติผู้ใหญ่เพื่อแสดงความกตัญญู มีการก่อเจดีย์ทรายและปล่อยนกปล่อยปลา ในวันสงกรานต์นั้นหนุ่มสาวได้รับความสนุกสนานรื่นเริงกันได้สาดน้ำรดกันและมีการละเล่นพื้นเมืองต่างๆ เช่น มอญ ซ่อนผ้า สะบ้ามอญและตะแยมมอญ เป็นต้น

ประเพณีถวายธงตะขาบ ประเพณีถวายธงตะขาบเป็นประเพณีที่ชาวรามัญเมืองปทุมธานีถือปฏิบัติกันในเทศกาลวันสงกรานต์ ทำกันที่เสาหงส์หน้าเจดีย์หรือโบสถ์วิหาร ชาวรามัญเรียกเสาหงส์ว่า "เทียะเจมเจียนู" ประเพณีถวายธงตะขาบจะจัดทำกันในวันสุดท้ายของ

วันสงกรานต์ที่ศาลาวัด ใช้ผ้าผืนยาวตัดเป็นรูปตัวตะขาบใส่ที่ไม้ไผ่เป็นระยะๆ ตลอดผืน ติดธงเล็กๆ ที่ชี้หัวไม้ไผ่เมื่อเสร็จแล้วดูไกลๆคล้ายตัวตะขาบ ชาวมอญเรียกธงนี้ว่า "อะลามเียะกี"

หลังจากเสร็จแล้ว ตอนบ่ายจะมีการแห่ธงโดยช่วยกันจับตามขอบธงตลอดทั้งผืน แห่ธงไปตามหมู่บ้านมีขบวนเกิดเท็งกลองยาวประกอบขบวน เสร็จแล้วนำมาทำพิธีถวายธงที่หน้าเสาหงส์แล้วชักธงขึ้นสู่ยอดเสา เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธรูปเจ้า

ตักปัจจัย เป็นประเพณีที่ชาวมอญที่สามโคกจะจัดทำขึ้นในวันสงกรานต์ โดยพร้อมใจกันทำทั้งหมู่บ้านทุกครัวเรือนในหมู่บ้านตากแดด ตาบอบบางเตย โดยจัดทำในตอนเย็นแต่ละครอบครัวนำเครื่องเช่นไข่ไปทำพิธีที่ศาลประจำหมู่บ้าน มีกล้วย ๓ ลูก เนื้อมะพร้าว ๓ ชิ้น ข้าวเหนียว ๑ ก้อน ข้าวสุก ๑ ก้อน พริก หอม กระเทียม กะปิ เกลือ บุหรี่ หมาก พลุ ใส่จานตั้งถวายไว้ที่หน้าศาล

หัวหน้าในการทำพิธีจะหยิบสิ่งของเครื่องเช่นจากจานทุกครอบครัวมาส่วนหนึ่ง ใส่ใบตองวางไว้หน้าศาล จุดธูปเทียนบอกกล่าวและร่วมกันร้องรำทำเพลงที่หน้าศาลแล้วกลับมาที่หมู่บ้าน ปั่นตุ๊กตาด้วยแป้ง ปั่นเป็นรูปคนตัวเล็กๆ เท่ากับจำนวนคนในครอบครัว ใช้เศษผ้าสีแต่งเป็นเครื่องห่มสวยงาม เสร็จแล้วจึงนำมาใส่แพกระเบขนาดใหญ่ว่าทำด้วยต้นกล้วย แยกใส่ตุ๊กตาแพหนึ่ง เครื่องเช่นไข่แพหนึ่ง ปักธงกระดาดสดตกแต่งสวยงามพร้อมกับจุดธูปเทียนกล่าวคำเช่นไหว้ในพิธีเป็นภาษามอญ แล้วจึงนำไปลอยน้ำหมุนแพเวียนขวา ๓ รอบ ก่อนจะปล่อยแพลอยไปตามสายน้ำเจ้าพระยาแล้วแยกย้ายกันกลับบ้าน

ประเพณีถวายตักปัจจัย ทำให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุขของทุกคนในครอบครัวทั้งหมู่บ้าน ในโอกาสขึ้นปีใหม่

ประเพณีตักบาตรพระร้อย จะกระทำกันในตอนเช้า ผู้ที่มาร่วมตักบาตรจะลงเรือเข้ามาจับกันเป็นพวงต่อกันเป็นแถวยาวเหยียดไปตามลำน้ำหน้าวัด ส่วนพระสงฆ์ที่รับอาหารบิณฑบาตก็เริ่มตั้งแต่ต้นจนสุดพวง ประเพณีตักบาตรพระร้อยก็ถือปฏิบัติเช่นเดียวกับประเพณีตักบาตรเทโวเป็นประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองปทุม

ประเพณีทำบุญวันสารท ประเพณีวันสารทตรงกับวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เป็นการทำบุญกลางปี "สารท" แปลว่าฤดูใบไม้ร่วง เป็นฤดูที่พืชพันธุ์และผลไม้สุกให้ผลผลิตเป็นครั้งแรกในฤดูนี้ เป็นการทำบุญเพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่พืชผลและทำเพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลให้ญาติผู้ใหญ่ เชื่อกันว่าในวันนั้นจะมีญาติผู้ล่วงลับไปแล้วมาคอยรับส่วนบุญ ผู้ใดไม่ได้ทำบุญวันสารทถือว่าผู้นั้นขาดกตัญญู

ขนมที่ทำถวายพระสงฆ์นี้เรียกว่า "กระยาสารท" ส่วนผสมจากผลิตผลในการเกษตรของชาวไร่ชาวนามี ข้าวตอก ถั่วลิสง งา น้ำอ้อย กวนเกาะกันเป็นปึกแล้วตัดเป็นแผ่นเพื่อนำถวายพระสงฆ์ นอกจากนี้ยังจัดให้มีพิธีกวนข้าวทิพย์โดยจัดทำกันที่วัด ใช้หญิงสาวพรหมจารีเป็นผู้กวน มีพระสงฆ์สวดมนต์ในระหว่างทำพิธีถือกันว่ากินแล้วเกิดสวัสดิมงคลระบับโรคภัย

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ได้แก่

ประเพณีฌาปนกิจศพพระสงฆ์ชาวมอญ ประเพณีการจัดงานฌาปนกิจศพพระสงฆ์เจ้าอาวาสวัดของชาวมอญจะจัดทำหลังเก็บศพไว้อย่างน้อยหนึ่งปี ทางวัดจะกำหนดจัดงานในช่วงเดือนมีนาคมและเดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงก่อนฤดูฝน โดยคณะกรรมการวัดจะประชุมร่วมกับชาวบ้าน กำหนดงานจัดพิมพ์ฎีกาแจ้งกำหนดการของงานแจกจ่ายไปยังวัดต่างๆ และผู้คนที่เคารพนับถือ

ทางวัดจะจัดเตรียมทำความสะอาดวัด ศาลาการเปรียญ หอสมุดมนต์ ตัดแต่งต้นไม้กวาดเผาทำความสะอาดบริเวณวัดปลูกสร้างโรงงาน โรงพิธีต่างๆ จัดสร้างเมรุปราสาทห้ายอดหรืออานวยความสะดวกกับการจัดตั้งเมรุที่ทางวัดจัดหา มา บนศาลาการเปรียญจะติดผ้า幔เครื่องทำศพ โต๊ะหมู่บูชา เครื่องตั้งดอกไม้ธูปเทียนอย่างสวยงาม

การจัดงานศพพระสงฆ์จะจัดเป็นเวลาสามคืน สามวัน งานวันแรกเริ่มด้วยพิธีชักศพจากสุสานขึ้นสู่ศาลาการเปรียญ โดยนำศพของเจ้าอาวาสออกมาจากที่เก็บศพทำความสะอาดสระสระเปลี่ยนผ้าสบงจีวรแล้วบรรจุลงโรงศพแบบมอญ เวลาบ่าย ๒ โมงก็จะทำพิธีชักศพเคลื่อนศพจากสุสานขึ้นสู่ที่ตั้งบนโต๊ะหมู่บูชาบนศาลาการเปรียญจะมีการจุดพลุ ตะไล เป็นอาถรรพ์สัญญาณผู้คนต่างหลั่งไหลเข้ามาร่วมพิธีแบ่งหน้าที่กันฝ่ายต่างๆ ทั้งโรงครัวจัดหาอาหารเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์ตลอด ๓ วัน ๓ คืน

จะมีการสวดพระอภิธรรม โดยมีคณะลูกศิษย์ ญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือผลัดเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพในการสวดแต่ละคืน ในระหว่างการสวดจะมีประเพณีมอญร้องไห้ซึ่งเป็นผู้หญิงผู้เฒ่าผู้แก่รำว่าโอดครวญพรรณาคุณงามความดีสลับกับมอญรำประกอบกับดนตรีปี่พาทย์มอญ พ้องวงนางหงส์บนศาลาหน้าที่ตั้งศพ หลังสวดศพจะมีการละเล่นการแสดงให้ผู้คนที่ได้ชมที่ลานวัด เช่น หนังตลุง ทะแยมอญ โขนลิเก ภาพยนตร์ มีร้านค้าขายอาหารคาวหวาน และเกมการละเล่นต่างๆ ของกินของใช้มากมาย

เมื่อถึงเวลา ๔ ทุ่มของทุกคืนจะมีการจุด พลุ ตะไล ไฟพะเนียง เป็นการเคารพศพเสี่ยงตุมตามสว่างไสวสนั่นลั่นท้องฟ้า

ในเช้าวันที่สามเวลาประมาณ ๓ โมงเช้า ทำพิธีชักศพจากศาลาการเปรียญขึ้นตั้งบนเมรุปราสาท ๕ ยอดที่ตั้งกลางสนามอยู่โดดเด่นสวยงาม โดยรายรอบด้วยโรงพิธีสำหรับพระสงฆ์และฆราวาส ฝ่ายจัดจำหน่ายดอกไม้ธูปเทียน ดอกไม้จันทน์ ผ้าบังสุกุล ฝ่ายจำหน่ายของที่ระลึก เช่น จีวร หรือเหรียญรูปหล่อหลวงพ่ोज้าอาวาส โรงทานซึ่งเป็นส่วนสำคัญอันหนึ่งมีอยู่มากมายหลายคณะ ขึ้นอยู่กับบารมีของสมภารเจ้าอาวาสและการขึ้นแรงไปช่วยเหลือวัดอื่นๆ ไว้ซึ่งจะมีคณะโรงทานจากวัดต่างจังหวัดของกลุ่มคนมอญมาร่วมด้วย

อาหารการกินมีหลากหลาย โรงทานแต่ละคณะต่างเรียกร้องเชิญชวนให้ผู้มาร่วมงานเข้าลักรสอาหารบริจาคทานของตน ซึ่งจะเริ่มตั้งแต่สามโมงเช้าเป็นต้นไป

เวลาประมาณ ๕ โมงเช้าของวันที่ ๓ จะเป็นกำหนดเวลาที่คณะลูกหนูของวัดต่างๆ ที่มาร่วมงานได้นำคณะลูกหนูของตน ประกอบด้วยป้ายบอกคณะชบวนกลองยาวและผู้ร่วมชบวนแห่งลูกหนูเคลื่อนคณะต่างๆ เข้าเวียนรอบเมรุด้วยลีลาการร่ายรำที่แตกต่างกันไปอย่างน่าเฝ้าใจเป็น

การคารวะศพ ก่อนจะเคลื่อนคณะออกไปสู่ลานแข่งขันลูกหนูซึ่งเป็นทุ่งนาโล่งแจ้งอยู่ห่างไปจากวัด

โดยทั่วไปจะมีลูกหนู ๙-๑๒ สายในการแข่งขัน การเตรียมการแข่งขันทางวัด และคณะลูกหนูจะจัดเตรียมให้เสร็จสิ้นก่อนวันแข่งขัน ประกอบด้วยการขึ้นสายลวดสลึงเป็นลู่รังของลูกหนูตั้งบนเสาชักล็อกขึ้นลงได้ ปลายสายทำเชือกไม้ต้นตาลหรือเสาไม้ขนาดใหญ่เป็นจุดสุดปลายสายให้ลูกหนูปะทะแล้วหลุดพุ่งไปสู่เป้าหมายคือปราสาทยอดเดียว ภายในมีโรงศพเปล่าๆ ตั้งไว้ ด้านหน้าปราสาทมีป้ายรางวัลเป็นจำนวนมากปักเป็นเป้าให้ลูกหนูพุ่งชนการจุดลูกหนูจะเริ่มขึ้นเวลาประมาณเที่ยงวัน โดยทุกคณะจําแนกลูกหนูขึ้นสายใช้ไม้ปะกับผูกมัดกับลวดสลึงด้วยตอกแล้วขึ้นสายพร้อมกันทั้ง ๑๒ ลูก รอคอยเวลาและคำสั่งจากคณะกรรมการโดยดูจากสัญญาณธง จะเริ่มจุดสายแรกก่อนโดยให้พระสงฆ์เป็นประธานในการจุดลูกหนูลูกแรก

ลูกหนูแต่ละคณะจะมีคณะละ ๑๒ ลูกและสิ้นสุดการแข่งขันในเวลาประมาณบ่าย ๓ โมงเย็น ลูกหนูของคณะวัดต่างๆ ที่มีชื่อเสียงเช่น คณะวัดป่าจี้ คณะวัดกร่าง คณะวัดปากกลางทุ่ง คณะวัดบ่อทอง คณะวัดโบสถ์ คณะวัดน้ำวน คณะวัดบางโพธิ์ใน คณะวัดสำแล คณะวัดกุฎีทอง คณะวัดปทุมทอง คณะวัดเตย คณะวัดกู่ คณะวัดปรมี

เวลาประมาณบ่าย ๔ โมงจะมีพิธีพระราชทานเพลิงศพ ประชาชนจะหลั่งไหลเข้ามาสู่บริเวณงานเพื่อเข้าร่วมพิธีซึ่งประกอบด้วยประธานฝ่ายสงฆ์มีเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาสวัดต่างๆ พระภิกษุสงฆ์ ฝ่ายฆราวาสประกอบด้วยผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ หัวหน้าส่วนราชการ ครูอาจารย์ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ประธาน อบต. กรรมการวัด พ่อค้า ประชาชน ทั้งชาวมอญ ชาวไทย ชาวจีน การเผาจริงนั้นจะเผาในเวลาากลางคืน

คนมอญถือว่าการได้มาร่วมงานบุญเผาศพพระสงฆ์นั้นได้บุญมาก ประกอบกับคนมอญมีความเคร่งครัดในพุทธศาสนาอย่างยิ่ง งานเผาศพพระมอญจึงเป็นการติดต่อสัมพันธ์ช่วยเหลือกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์มอญในต่างจังหวัดจะเดินทางมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก บางคณะที่ขึ้นแรงกันไว้ก็จะจัดอาหารและน้ำดื่มมาตั้งโรงทานเลี้ยงผู้คนที่ในงานด้วย

กลุ่มชาติพันธุ์มอญในต่างจังหวัดที่ติดต่อกับชาวมอญสามโคก เช่น มอญบางกะดี บางขุนเทียน สมุทรสาคร มอญราชบุรี บ้านโป่งโพธาราม มอญเมืองกาญจนบุรี มอญบ้านชันหมากลพบุรี มอญอยุธยาวัดปราสาทหมู่บ้านเสากระโดง มอญเกาะเกร็ดนนทบุรี มอญพระประแดง

ประเพณีการจัดงานศพพระสงฆ์ของชาวมอญในเขตอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานีนั้นส่งอิทธิพลทางวัฒนธรรมให้กับคนไทยโดยยอมรับวัฒนธรรมของมอญมาใช้ในการจัดงานศพอย่างมอญโดยไม่รู้ตัว เช่น ประเพณีมอญร่ำและประเพณีแข่งขันลูกหนู

ประเพณีการจัดงานฌาปนกิจศพพระสงฆ์ชาวมอญ จึงเป็นการแสดงพลังกลุ่มชนมอญที่ยิ่งใหญ่ในความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเป็นการประสานสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เป็นการแสดงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองที่มีวัฒนธรรมที่โดดเด่นดีงามมายาวนาน

ประเพณีมอญรำ เป็นประเพณีโบราณ รำประกอบกับปี่พาทย์มอญที่มีเสียงไพเราะเอือก
เย็น ใช้หญิงสาวรำประกอบจำนวน ๕-๑๒ คนขึ้นไป มีท่ารำประกอบ ๑๒ เพลง ลักษณะท่ารำ
ช้าๆ แต่งกายนุ่งผ้าขึ้นสวมเสื้อคอกลมแขนยาวทรงกระบอก ห่มสไบเกล้าผมมวยประดับด้วย
ดอกไม้สวยงาม ใช้รำในงานศพในการสวดบังสุกุลเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ล่วงลับไปแล้วหรือใช้ใน
งานรื่นเริงต่างๆ โดยเปลี่ยนเครื่องแต่งกายให้มีสีสันสวยงาม

ประเพณีมอญร้องไห้ การร้องไห้เป็นการแสดงออกซึ่งความอาลัยรัก ซึ่งอยู่ในอาการ
เศร้าโศก แต่ประเพณีมอญร้องไห้ผู้ร้องอาจไม่รู้จักผู้ตายมาก่อนเลยก็ได้ ร้องไห้ต่อหน้าศพ คร่ำ
ครวญสะอึกสะอื้น รำพึงรำพันคุณงามความดีของผู้ตายด้วยน้ำเสียงที่เอือกเย็นวังเวงสะกดจิตใจ
ผู้มาร่วมงานให้อยู่ในอาการเศร้าโศกตามไปด้วย ผู้ร้องนั้นก็แสดงอาการตื้อกซกหัว ปึมว่าจะขาด
ใจ การร้องไห้ในช่วงเคลื่อนศพจากศาลเพื่อนำไปประชุมเพลิง ประเพณีมอญร้องไห้ถือเป็น
เกียรติแก่ผู้ตาย เป็นเครื่องเตือนสติผู้ยังมีชีวิตอยู่ให้ยึดมั่นปฏิบัติแต่สิ่งที่ดี ในปัจจุบันนี้มักจะใช้
เทปเพลงมอญร้องไห้เปิดขยายเสียงมากกว่าจะทำการแสดงจริง

ประเพณีวัฒนธรรมของชาวมอญจะร่วมกันจัดงานตามเทศกาล เพื่อดำรงวัฒนธรรมของ
กลุ่มชนชาวมอญได้อย่างต่อเนื่อง ประเพณีบางอย่าง เช่น "ประเพณีถวายธงตะขาบ"
ประเพณีตักบาตรจีวร" ลักษณะการจัดทำเป็นการสร้างระเบียบ วินัย เอกลักษณะและอุดมการณ์ของ
กลุ่มชาติพันธุ์มอญ ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ไม่มีส่วนเข้าไปร่วมหรือดำเนินการ ประเพณีของชาว
มอญบางประเพณีเป็นที่ยอมรับของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เป็นไปในลักษณะประเพณีเปิด โดยนำไป
ผสมกลมกลืนกับประเพณีของตนโดยมีจุดมุ่งหมายในพุทธศาสนาเดียวกัน เช่น "ประเพณีตัก
บาตรพระร้อย, ประเพณีแข่งลูกหนู, ประเพณีมอญรำ" ซึ่งปรากฏในวัดของกลุ่มชนชาวไทยด้วย
กลุ่มชาวไทยก็ยอมรับประเพณีทั้งสองนี้ไปจัด จนกลายเป็นประเพณีที่ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกับ
ชาวมอญ

เอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ

ชาวมอญมีความเชื่อและคติในการดำเนินชีวิต ที่เป็นเอกลักษณ์แตกต่างกับกลุ่มชาติ
พันธุ์อื่นๆ อยู่หลายประการ คือ

การแต่งงานของชาวมอญ พิธีแต่งงานมีการทำบุญเลี้ยงพระเลี้ยงอาหารผู้มาร่วมงาน
การแห่ขันหมากเหมือนประเพณีไทย ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานฝ่ายชายต้องมาอยู่บ้านหญิง ข้อ
ห้ามในการแต่งงาน เช่น ถ้าแต่งงานไม่ครบ ๗ วัน ห้ามข้ามแม่น้ำ เข้าหอ ห้ามออกจากห้องใน
๑ คืน ให้ปลูกต้นกล้วยอ้อยขันหมากคู่กันไม่แยกปลูกชีวิตคู่จะยืนยาว เด็กเกิดให้ฝังรกในบริเวณ
บ้าน เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่จะได้รักถิ่นฐานบ้านเรือนของตน

การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน ห้ามนอนกอดอก ห้ามนอนตรงซีกฝั่งจะอำ ห้ามนอน
ก่ายหน้าผาก การตื่นนอนต้องตื่นแต่เช้าจะเป็นศิริมงคล ล้างหน้าให้ทันไปทางตะวันออก การ

ตีนนอนแต่เช้าจะไม่ถูกคนถ่มถุย สร้างส้วมให้หันหน้าไปทางตะวันตก การสร้างบันไดขึ้นบ้านให้หันไปทางทิศตะวันออก การเช่นผีบ้านผีเรือนฆ่าไก่ต้องตัดคอกับหัวและตีนไก่เอาไปเช่นที่เสาคอกของบ้าน ไปงานศพก่อนขึ้นบ้านต้องอาบน้ำชำระล้างร่างกายให้สะอาดก่อนขึ้นบ้าน ห้ามนำตุ๊กตาเข้ามาเล่นในบ้านเรือน มีความเชื่อว่าตุ๊กตาเป็นของสูงอยู่กับศาล เป็นบริวารของเจ้า ห้ามใส่เสื้อมีกระดุมอยู่ด้านหลังเป็นเสื้อของคนตาย ไม่ควรสวมใส่ ไม่เป็นศิริมงคล ผีที่ชาวมอญนับถือมี บ้าน ผิง ผีเต่า และสิ่งที่ตระกูลนั้นๆ นับถือ จะไม่ทำร้ายงู ทำร้ายเต่า

การปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นหมู่ใหญ่ บ้านเรือนของชาวมอญจะปลูกสร้างกันเป็นหมู่ใหญ่ มีถนนเป็นทางเท้าเข้าสู่หมู่บ้าน บ้านเรือนจะเรียงชิดติดกันหนาแน่นตั้งแต่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ลึกเข้าไปบนฝั่งเป็นหมู่บ้าน มีชื่อเรียกต่างกันไป ซึ่งแตกต่างกับบ้านเรือนคนไทยตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจาย ไม่หนาแน่น

เหตุที่เป็นเช่นนี้ชาวมอญอธิบายความเป็นมาว่าเนื่องจากการอพยพเข้าสู่ประเทศไทย ชาวมอญมากันเป็นหมู่บ้าน เป็นกลุ่มเป็นพวก ครั้นเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สามโคก ทางราชการกำหนดเขตพื้นที่ให้ตั้งหมู่บ้านเป็นแห่งๆ ไป เมื่อได้ปลูกบ้านเรือนอาศัยแล้วก็ได้ก่อตั้งวัดขึ้นภายในหมู่บ้าน บางหมู่บ้านมีวัดร้างอยู่เดิมแล้วก็ซ่อมแซมก่อสร้างเพิ่มเติมจนเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์จำวัดปฏิบัติธรรม ได้ตักบาตรทำบุญได้ ครั้นกาลเวลาล่วงไปครอบครัวชาวรามัญในหมู่บ้านขยายใหญ่ขึ้น ลูกชายลูกหญิงต่างแต่งงานมีครอบครัวแยกออกไป ก็ปลูกสร้างบ้านเรือนให้อยู่ในบริเวณใกล้เคียงติดกัน บ้านเรือนก็เพิ่มมากขึ้นกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่ เป็นเอกลักษณ์ของชาวมอญ

ความภาคภูมิใจที่เป็นคนมอญ คนมอญภาคภูมิใจในกลุ่มชาติพันธุ์ของตน มีภาษาพูดของตนเอง มีภาษาเขียนที่สืบทอดมาอันยาวนาน มีวัฒนธรรมอันดีงามที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา มีความสามัคคี มีระเบียบ รักความสะอาด สิ่งที่ชาวมอญเคารพสูงสุดคือพระรัตนตรัยและบิดามารดา

การเคารพผู้อาวุโส ในการติดต่อตัดสินคดีความในการพิพาทในหมู่บ้านเจ้าอาวาสและมรรคทายกวัดมีส่วนในการตัดสินลงมติ ใช้ความถูกต้องและเหตุผล ปัจจุบันนี้เปลี่ยนไปเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ตัดสินคดีความหรือมาตรการทางกฎหมายตามกฎหมายของสังคม ความกตัญญูนับถือญาติผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ก็จะมีการส่งข้าวแช่ กราบไหว้ อาบน้ำรับพรจากผู้ใหญ่

การเคารพผู้อาวุโสในครอบครัว พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย เช่น การหุงเข้าตอนเช้าครั้งแรกจะตักให้ผู้อาวุโสในครอบครัวก่อน ข้าวที่ตักไว้ให้ก่อนส่วนนี้เรียกว่า "ข้าวหัว" เป็นการแสดงความเคารพผู้อาวุโสภายในบ้าน

การสืบสกุล ลูกผู้ชายของครอบครัวจะเป็นผู้สืบสกุล ลูกผู้ชายคนหัวปีจะต้องเป็นผู้เก็บรักษาลิงของประจำตระกูล เรียกว่า "เครื่องผีสืบสกุล" มีผ้าแดง แหวนพลอยสีแดง ถ้าเป็นนักรบก็มีดาบประจำตระกูลสืบทอดกันมาหรือแล้วแต่ตระกูลนั้นๆ จะมีสิ่งของอย่างอื่นดกทอดสืบทอดกันมา

การยอมรับผู้นำ กลุ่มชาติพันธุ์มอญที่สามโคกจะมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ชาวมอญจึงยอมรับ เชื่อฟัง และปฏิบัติตามผู้นำทางศาสนา เช่น เจ้าอาวาส มัคทายก และกรรมการวัดจะเป็นผู้ให้คำแนะนำ ตักเตือน และตัดสินปัญหาต่างๆ ในระดับหมู่บ้านซึ่งมีวัดเป็นศูนย์กลาง ซึ่งจะสืบบทบาทและได้รับการยอมรับมากกว่ากำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ทางราชการแต่งตั้ง ส่วนในระดับอำเภอและจังหวัดชาวมอญจะให้ความเคารพนับถือเจ้าคณะจังหวัดฝ่ายธรรมยุติกนิกาย (ฝ่ายรามัญ) ที่วัดจันทน์กะพ้อ อำเภอสามโคก จังหวัด ปทุมธานี เป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมต่างๆ ทางศาสนาและวัฒนธรรม เป็นผู้นำให้คำปรึกษาชี้แนะและตัดสินใจในปัญหาต่างๆ

การผสมผสานและทัศนคติเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์

การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างคนมอญกับคนไทย การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างมอญกับไทยเป็นไปหลายด้าน เช่น ศาสนา วัดมอญมีงานศพพระมอญ วัดไทยก็จะไปช่วยเหลือ เช่น การตั้งโรงงาน นำอาหารหวานคาวไปเลี้ยงผู้คนในงาน การจัดลูกหูกไปช่วย ผู้อาวุโสในหมู่บ้านเป็นที่เคารพของคนที่ไปก็จะเดินทางไปเคารพศพ ฟังสวดพระอภิธรรมและร่วมงานเผาศพนั้นด้วย ทางเครือญาติมีความสัมพันธ์กันโดยการแต่งงานเป็นเชยเป็นสะใภ้ก็มีไปมาติดต่อกัน แต่ก่อนนั้นการแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ไม่ค่อยปรากฏนัก แต่ปัจจุบันเป็นเรื่องอิสระ

การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนมอญต่างหมู่บ้าน วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน มีงานทอดกฐิน สร้างโบสถ์ วิหาร ศาลา หล่อพระ งานวันเกิดเจ้าอาวาส งานศพพระหรืองานเฉลิมฉลองต่างๆ ของทางวัด ชาวมอญจากหมู่บ้านต่างๆ จะช่วยกันเตรียมงาน นำสิ่งของต่างๆ มาช่วยกันจัดงาน เช่น การตั้งโรงงานเลี้ยงผู้คนที่มาในงาน ศพพระจะมีโรงทานอาหารคาวหวาน และน้ำดื่มจากหมู่บ้านต่างๆ การจัดทำลูกหูกไปช่วยในงานศพพระ วัดมอญจากหมู่บ้านเขตอำเภอสามโคกและวัดในเขตอำเภอบางเกร็งซึ่งเป็นวัดมอญจะจัดส่งคณะลูกหูกมาช่วย ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มคนมอญเป็นจำนวนมาก ส่วนงานแต่งงาน บวชนาค ก็เป็นการบอกกล่าวติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างเครือญาติและผู้เคารพนับถือระหว่างหมู่บ้าน

การติดต่อสัมพันธ์กลุ่มมอญในต่างจังหวัด การติดต่อระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในต่างถิ่นต่างจังหวัดส่วนใหญ่จะเป็นงานศพพระสงฆ์ ซึ่งชาวมอญให้ความเคารพศรัทธาว่าเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ เป็นภาระของคนในหมู่บ้านต้องไปช่วยงานจัดตั้งโรงทานและไปร่วมพิธีเผาศพ กลุ่มชาติพันธุ์มอญที่ติดต่อกันมีหลายจังหวัด เช่น สิงห์บุรี ราชบุรี สมุทรสาคร สมุทรสงคราม สมุทรปราการ ลพบุรี ตาก นนทบุรี ปทุมธานี และติดต่อสัมพันธ์กันผ่านสมาคมไทยรามัญที่บางกะดี

คนไทยในทัศนะของคนมอญ คนมอญมีทัศนคติเกี่ยวกับคนไทยว่าไม่ค่อยมีระเบียบทำอะไรตามใจตัวเอง แย่งชิงกัน รักสนุกสนาน เฮฮาชอบดื่มสุรา ไม่ชอบทำงาน ชอบอิสระ ขาดการประมาณตน ไม่ประหยัด ชอบใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ไม่ค่อยรักษาความสะอาดบ้านเรือนวัดวาอาราม ไม่เคร่งครัดในการปฏิบัติธรรม

คนมอญในทัศนะของคนไทย คนไทยมองคนมอญว่าค่อนข้างจะรู้มาก เอาเปรียบ เปลี่ยนใจง่าย จุกจิกจู้จี้ในเรื่องการซื้อของ คบได้ระยะสั้นๆ เครื่องครัดในศาสนา เช่น ไม่เอาของ วัดเข้าบ้าน ไม่บ้วนน้ำหามากเรียกรวด ศพพรวาสจะไม่นำขึ้นศาลาการเปรียญ รักพวกพ้อง เช่น แต่งงานมักแต่งงานในกลุ่มของตน รักษาความสะอาดบ้านเรือนของใช้เครื่องแต่งกายดี

สำนึกทางชาติพันธุ์

ประเพณีเฉลิมฉลองเป็นการแสดงพลังของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ ประเพณีสงกรานต์ ชาว มอญถือว่าเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ของชนชาติมอญ แม้จะไปทำงานอยู่ห่างไกลบ้านเรือนก็จะกลับบ้าน กลับเรือน จัดหุงข้าวแช่แต่เช้ามีด นำไปให้ญาติผู้ใหญ่โดยทั่วกันก่อนนำไปทำบุญถวายพระใน ตอนเช้า ในวันสงกรานต์ชาวมอญจะมารวมกันที่วัดและบ้านเป็นจำนวนมาก งานวันชาติมอญ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี สถานที่จัดงานจะไม่กำหนดแน่นอน เช่น ด้านเจดีย์สามองค์ วัด จันทน์กะพ้อ วัดเจดีย์หอย วัดบางหญ้าแพรก สมุทรสาคร มีพิธีการทำบุญตักบาตร การกล่าว สารจากผู้นำ เชิญธง ร้องเพลง การแสดง การละเล่น เลี้ยงอาหารเป็นการแสดงพลังและ เจตนารมณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ

ความคิดเกี่ยวกับการกู้ชาติ คนมอญมีความคิดเห็นว่าควรกู้ชาติกลับคืนมา เพราะมอญ มีภาษาของตน มีวัฒนธรรม แต่คนมอญส่วนใหญ่ไม่ค่อยคิดเรื่องนี้ เพราะถือว่าเป็นคนไทยแล้ว อยู่สุขสบายแล้ว มีถิ่นฐานบ้านเรือน มีครอบครัว มีชุมชนที่อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่จำเป็นต้อง ไปลำบากเสี่ยงเป็นเสี่ยงตาย มีความภูมิใจในการเป็นคนไทย ไม่ใช่อยู่อพยพชนกลุ่มน้อยที่ไม่มี สิทธิเป็นพลเมืองไทย ถึงแม้มอญได้เมืองก็ไม่กลับไป

การสร้างอัตลักษณ์ของตนเอง คนมอญมีความรู้สึกว่าการกลุ่มชาติของตนสูงส่งดีเด่นกว่า ชาติพันธุ์อื่นๆ ตรงไม่ชอบทำบาป ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ในหมู่บ้านชาวมอญจะไม่มีการ เลี้ยงสัตว์ ไม่มีเครื่องมือหาปลา เช่น แห อวน เบ็ด หรือทำซุ่มล้อมปลา ถึงแม้จะชอบกินปลาร้า มีการทำปลาร้ากินก็ใช้วิธีซื้อปลาที่ตายแล้ว หลีกเลี่ยงการทำบาปฆ่าสัตว์

ชาวมอญจะยึดมั่นในธรรมะที่เรียกว่า "ปราชิกคฤหัสถ์" ในการประกอบอาชีพค้าขาย ๕ ประการ เชื่อว่าจะช่วยให้เจริญรุ่งเรืองคือ ๑. ห้ามค้าคน ๒. ห้ามค้าสัตว์ ๓. ห้ามค้ายาเสพติด ๔. ห้ามค้ายาพิษ ๕. ห้ามค้าอาวุธ ความเคร่งครัดในศาสนาของชนชาติมอญสูงส่งกว่าชาติอื่นๆ เช่น วัดในหมู่บ้านชาวมอญจะมีการสวดมนต์ไหว้พระทุกวัน โดยปฏิบัติในช่วงเวลา ๔ โมงเย็น ผู้ เฒ่าผู้แก่จะแต่งกายพร้อมเสร็จด้วยดอกไม้ธูปเทียนมารวมกันที่ศาลาการเปรียญ ร่วมกันสวด มนต์เย็น ยังพบเห็นได้เช่นที่วัดเจดีย์ทองและวัดศาลาแดง ซึ่งมีการปฏิบัติสืบต่อเนื่องติดต่อกมา จนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

ศิลปากร, กรม. ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘๒ พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน.

กรุงเทพฯ : กรมศิลปา, ๒๕๓๗.

พระราชพงศาวดาร, ฉบับพระราชหัดถเลขา เล่ม ๑-๒. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร จัดพิมพ์, ๒๕๓๔.

ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค, จังหวัดปทุมธานี. กรุงเทพฯ : กรมการปกครอง จัดพิมพ์, ๒๕๒๗.

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

นายสมบุรณ์ อรุณรัตน์ บ้านสามโคก ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

นายนาถ วุฒิไธ บ้านโพธิ์ ตำบลบางเตย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

นายทักษ์สิน รัฐธานาวิน บ้านอำพู่ ตำบลบ้านจั่ว อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

นายสมบุรณ์ โพธิ์เงิน บ้านสวนมะม่วง ตำบลบ้านจั่ว อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

นายเต็ง เทียนทอง บ้านเมตตาราค์ ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

นางสาวลัดดา อิมอกใจ บ้านท้องคุ้ง ตำบลเชียงรากใหญ่ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

นางสำเนียง ช่างต่อ บ้านเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

นายสมบุรณ์ อรุณรัตน์ บ้านสามเรือน ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

นายนม สุขชา บ้านสามโคก ตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

พระชาญระวี ญาณรังสี วัดจันทน์กะพ้อ บ้านตากแดด อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

นายอ้อด ดอกพิกุล บ้านศาลาแดง ตำบลเชียงรากน้อย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

นายบุญชู ศรีสังข์ บ้านเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี